

Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 roku

**REGION FADN 795
MAZOWSZE I PODLASIE**

Część II. Analiza wyników standardowych

WARSZAWA 2011

Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 roku

**REGION FADN 795
MAZOWSZE I PODLASIE**

Część II. Analiza wyników standardowych

OPRACOWAŁ ZESPÓŁ:

mgr inż. Izabela Cholewa
mgr inż. Katarzyna Kambo

Warszawa 2011

Redakcja techniczna

Dariusz Osuch

Renata Płonka

Projekt okładki

Dział Wydawnictw

ISBN 978-83-7658-139-2

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

- Państwowy Instytut Badawczy

Zakład Rachunkowości Rolnej

00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984

Tel.: (0 22) 505 44 39

Tel./faks: (0 22) 826 93 22

E-mail: portal@fadn.pl

Internet: www.fadn.pl; www.polskifadn.eu

Spis treści

1.	Uwagi wstępne	7
2.	Analiza rozkładów liczebności gospodarstw rolnych w regionie FADN i w polu obserwacji Polskiego FADN.....	8
2.1.	Pole obserwacji gospodarstw z regionu Mazowsze i Podlasie	8
2.2.	Pole obserwacji Polskiego FADN	9
3.	Analiza Wyników Standardowych	10
3.1.	Wyniki Standardowe według typów rolniczych	10
3.1.1.	Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według typów rolniczych	10
3.1.2.	Wyniki działalności gospodarstw rolnych według typów rolniczych.....	12
3.2.	Wyniki Standardowe według klas wielkości ekonomicznej	29
3.2.1.	Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej	29
3.2.2.	Wyniki działalności gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	31
3.3.	Wnioski	46

Spis wykresów

Wykres 1	Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w regionie Mazowsze i Podlasie	8
Wykres 2	Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w polu obserwacji Polskiego FADN	9
Wykres 3	Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych	10
Wykres 4	Pogłowie zwierząt w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych (w jednostkach przeliczeniowych LU).....	11
Wykres 5	Nakłady pracy w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych (w osobach przeliczeniowych - AWU)	11
Wykres 6	Wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej dla pola obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych	12
Wykres 7	Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według typów rolniczych.....	13
Wykres 8	Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych według typów rolniczych.....	13
Wykres 9	Struktura produkcji ogółem według typów rolniczych.....	14
Wykres 10	Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	15
Wykres 11	Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według typów rolniczych	15
Wykres 12	Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	16
Wykres 13	Struktura kosztów ogółem według typów rolniczych.....	16
Wykres 14	Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według typów rolniczych	17
Wykres 15	Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według typów rolniczych	18
Wykres 16	Struktura kosztów bezpośrednich według typów rolniczych	18

Wykres 17	Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	19
Wykres 18	Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	20
Wykres 19	Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według typów rolniczych.....	21
Wykres 20	Udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto według typów rolniczych.....	21
Wykres 21	Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych.....	22
Wykres 22	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych.....	23
Wykres 23	Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według typów rolniczych.....	24
Wykres 24	Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według typów rolniczych..	24
Wykres 25	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według typów rolniczych.....	25
Wykres 26	Struktura aktywów w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	26
Wykres 27	Struktura aktywów trwałych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	27
Wykres 28	Struktura aktywów obrotowych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	27
Wykres 29	Struktura pasywów w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych.....	28
Wykres 30	Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej.....	29
Wykres 31	Pogłowie zwierząt w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej (w jednostkach przeliczeniowych LU).....	29
Wykres 32	Nakłady pracy w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej (w osobach przeliczeniowych - AWU).....	30
Wykres 33	Wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej dla pola obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej.....	30
Wykres 34	Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według klas wielkości ekonomicznej.....	31
Wykres 35	Udział dzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa według klas wielkości ekonomicznej.....	32
Wykres 36	Struktura produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	33
Wykres 37	Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	33
Wykres 38	Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	34
Wykres 39	Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	34
Wykres 40	Struktura kosztów ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	35
Wykres 41	Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	36
Wykres 42	Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej.....	36
Wykres 43	Struktura kosztów bezpośrednich według klas wielkości ekonomicznej.....	37
Wykres 44	Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	37
Wykres 45	Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	38
Wykres 46	Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według klas wielkości ekonomicznej.....	39
Wykres 47	Udział kosztów czynników zewnętrznych do wartości dodanej netto według klas wielkości ekonomicznej.....	39

Wykres 48	Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej.....	40
Wykres 49	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej.....	40
Wykres 50	Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według klas wielkości ekonomicznej.....	41
Wykres 51	Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	42
Wykres 52	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej	42
Wykres 53	Struktura aktywów w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	43
Wykres 54	Struktura aktywów trwałych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	44
Wykres 55	Struktura aktywów obrotowych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	44
Wykres 56	Struktura pasywów w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej.....	45

Wykaz skrótów

AWU	- jednostka przeliczeniowa pracy (ang. Annual Work Unit).
c.u.	- jednostka monetarna (ang. currency unit).
CAP	- Wspólna Polityka Rolna (ang. Common Agricultural Policy).
DG-AGRI	- Dyrekcja Generalna do spraw Rolnictwa (ang. Directorate-General for Agriculture).
EC	- Komisja Europejska (ang. European Commission).
ESU	- europejska jednostka wielkości (ang. European Size Unit).
EU	- Unia Europejska (ang. European Union).
euro	- jednostka monetarna, obowiązująca w większości Krajów Członkowskich Unii Europejskiej.
EUROSTAT	- europejski Urząd Statystyczny.
FADN	- Sieć Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych (ang. Farm Accountancy Data Network).
FWU	- jednostka przeliczeniowa pracy członków rodziny (ang. Family Work Unit).
GUS	- Główny Urząd Statystyczny.
IERiGŻ-PIB	- Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - Państwowy Instytut Badawczy.
LU	- jednostka przeliczeniowa zwierząt (ang. Livestock Unit).
Polski FADN	- System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych.
SGM	- standardowa nadwyżka bezpośrednia (ang. Standard Gross Margin).
UAA	- ziemia użytkowana dla celów rolniczych = użytki rolne (ang. Utilized Agricultural Area).

1. Uwagi wstępne

Publikacja jest drugą częścią Wyników Standardowych¹.

Przedmiotem opracowania jest analiza wybranych rezultatów działalności uzyskanych przez gospodarstwa rolne w regionie Mazowsze i Podlasie prowadzące rachunkowość w ramach systemu zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych (Polskiego FADN) w roku 2009. Wyniki te zostały obliczone na podstawie danych ze statystycznie reprezentatywnej próby gospodarstw rolnych, których wielkość ekonomiczna, ustalona na podstawie danych rachunkowych i parametrów SGM „2002”², stanowiła co najmniej 2 ESU. Pole obserwacji Polskiego FADN, z którego wyłoniono reprezentatywną próbę gospodarstw towarowych w regionie Mazowsze i Podlasie³, w analizowanym roku wynosiło 361 791 gospodarstw.

Podstawowym celem analizy jest ocena podstawowych czynników kształtujących sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych znajdujących się w polu obserwacji Polskiego FADN w 2009 r. w regionie Mazowsze i Podlasie.

Analizę przeprowadzono dla gospodarstw pogrupowanych według typów rolniczych (TF8) oraz klas wielkości ekonomicznej (ES6).

W analizie wykorzystano wybrane zmienne charakteryzujące populację, zasoby produkcyjne gospodarstwa, produkcję i koszty, dopłaty do działalności operacyjnej oraz nadwyżki ekonomiczne.

Analiza składa się więc z dwóch części. Część pierwsza zawiera charakterystykę rozkładów gospodarstw w polu obserwacji Polskiego FADN w regionie Mazowsze i Podlasie, druga zawiera analizę wybranych zmiennych charakteryzujących: podstawowe zasoby będące w posiadaniu gospodarstw i strukturę Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej oraz ekonomiczne wyniki ich działalności.

---

¹ Cholewa I., Kambo K.: „Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 roku, Region FADN 795 Mazowsze i Podlasie. Część I. Wyniki standardowe”, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011.

² Metodologia liczenia współczynników SGM dla rolniczych działalności produkcyjnych została szczegółowo omówiona w raporcie: Skarżyńska A.; Goraj L.; Ziętek I.: „Metodologia SGM „2002” dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce”, raport PW nr 4, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.

³ Goraj L., Osuch D., Sierański W.: „Plan wyboru próby gospodarstw rolnych Polskiego FADN od roku obrachunkowego 2008”, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.

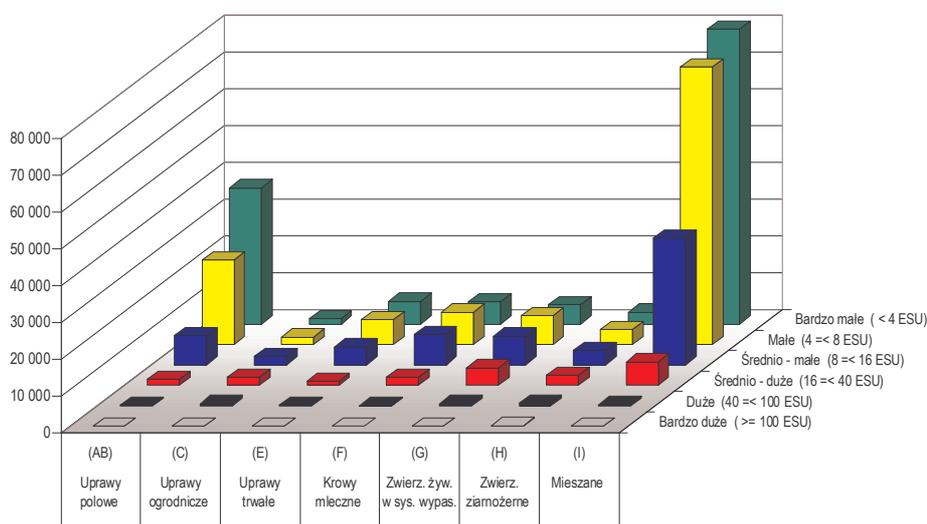
2. Analiza rozkładów liczebności gospodarstw rolnych w regionie FADN i w polu obserwacji Polskiego FADN

Bieżący rozdział zawiera analizę rozkładu gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji regionu FADN 795 według dwóch klasyfikacji obowiązujących we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych⁴: wielkości ekonomicznej i typu rolniczego, które wykorzystywane są w ustaleniu Planu Wyboru.

2.1. Pole obserwacji gospodarstw z regionu Mazowsze i Podlasie

Z ogólnej liczby gospodarstw w polu obserwacji Polskiego FADN najwięcej gospodarstw znajdowało się w regionie 795 (Mazowsze i Podlasie). Region ten reprezentowało 361 791 gospodarstw, co stanowiło 48% gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji. W tym regionie dominowały gospodarstwa o typie z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą (około 55% gospodarstw z tego regionu) oraz o typie uprawy polowe (19%). Ponad 93% gospodarstw znalazło się w klasie wielkości ekonomicznej do 16 ESU. W porównaniu z innymi regionami, w regionie tym dominowały gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych (typowe dla Podlasia) oraz zwierząt żywnych w systemie wypasowym (14% gospodarstw z tego regionu) oraz w uprawach trwałych (5% gospodarstw) (patrz: Wykres 1).

Wykres 1 Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w regionie Mazowsze i Podlasie

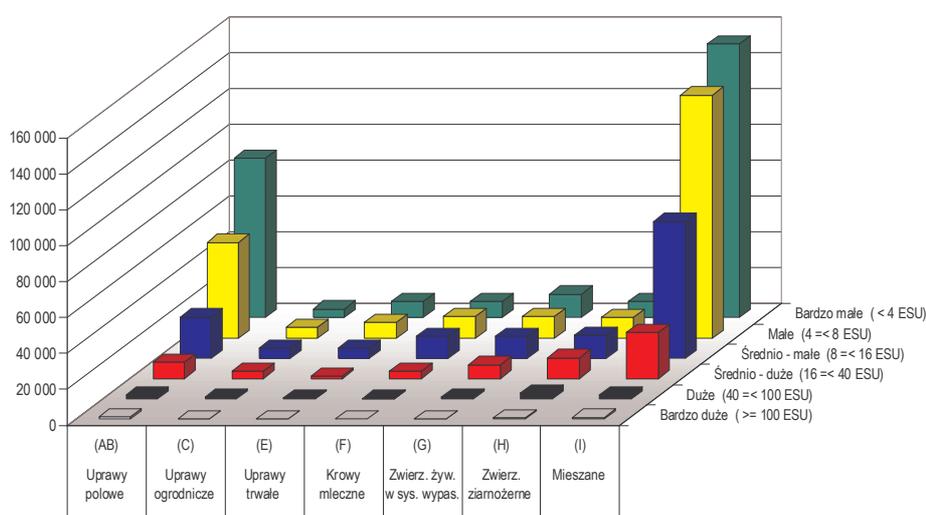

⁴ Commission Decision 2003/369/EC: of 16 May 2003 amending Decision 85/377/EEC establishing a Community typology for agricultural holdings (notified under document number C(2003) 1557).

2.2. Pole obserwacji Polskiego FADN

Zdecydowana większość gospodarstw rolnych, zaliczonych do pola obserwacji Polskiego FADN, to gospodarstwa mieszane (tj. z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą) oraz specjalizujące się w uprawach polowych (łącznie ponad 76%). W przeważającej liczbie gospodarstw (90%) ich wielkość ekonomiczna nie przekroczyła 16 ESU. Gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 16 ESU (a więc takie gospodarstwa, które w innych krajach jak Holandia czy Belgia, stanowią całość próby gospodarstw uczestniczących w badaniach) stanowią zaledwie 10% gospodarstw w polu obserwacji Polskiego FADN (patrz: Wykres 2).

Wykres 2 Rozkład liczebności gospodarstw rolnych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej w polu obserwacji Polskiego FADN

3. Analiza Wyników Standardowych

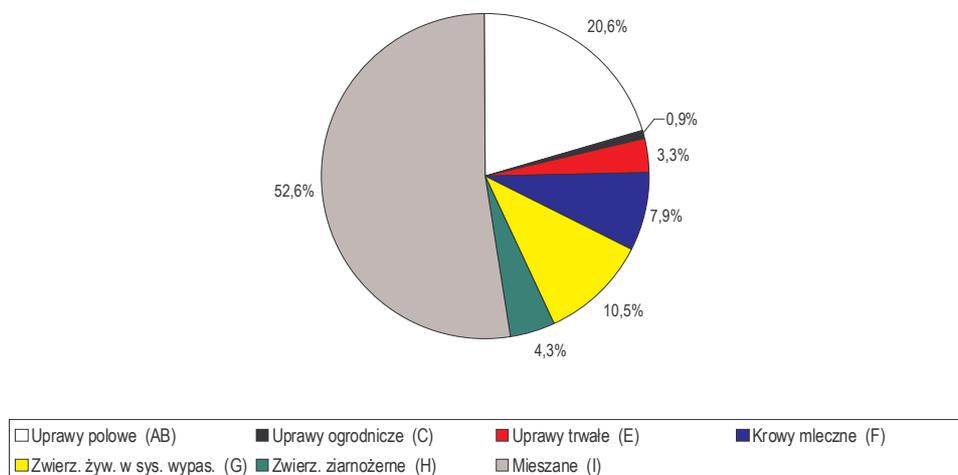
Analizę wyników standardowych podzielono na dwie części: w pierwszej zaprezentowano strukturę zasobów oraz strukturę standardowej nadwyżki bezpośredniej, natomiast w drugiej przeanalizowano wybrane parametry wynikowe. Analizę wykonano dla grup gospodarstw utworzonych według typów rolniczych oraz klas wielkości ekonomicznej.

3.1. Wyniki Standardowe według typów rolniczych

3.1.1. Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według typów rolniczych

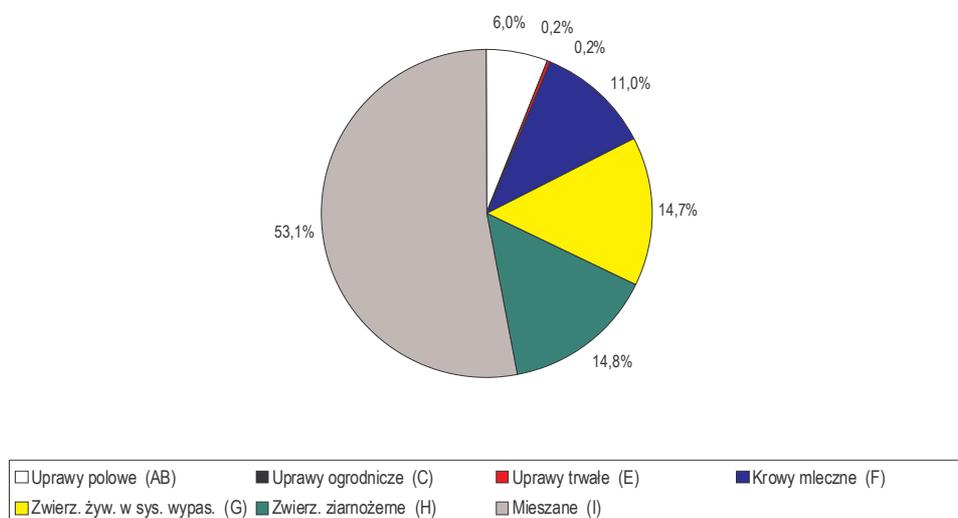
Analizując Wykres 3 należy zauważyć, że w rozpatrywanym regionie najwięcej zasobów ziemi użytkowały gospodarstwa z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą oraz gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (odpowiednio 52,6% i 20,6%), a najmniej gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych (0,9%).

Wykres 3 Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych

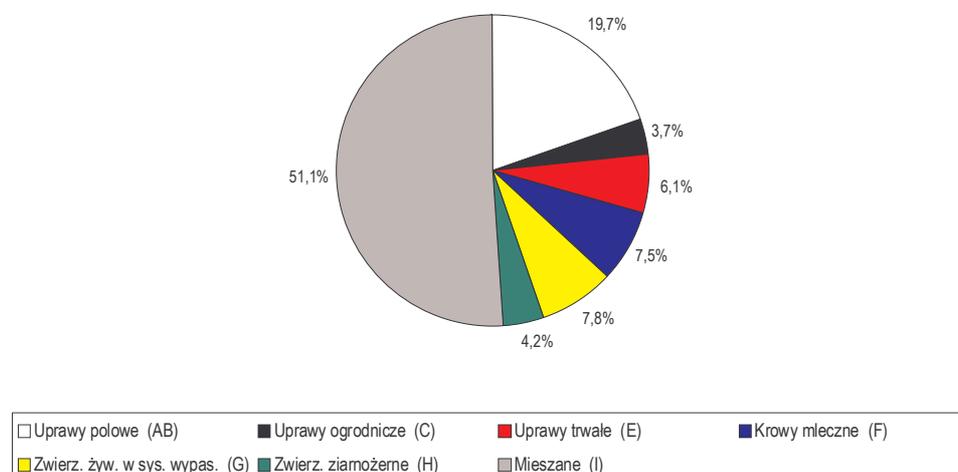
Rozkład pogłowia zwierząt (w przeliczeniu na LU), zobrazowany na wykresie 4, wskazuje, iż 53,1% pogłowia zwierząt skoncentrowane było w gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą. Natomiast najmniejsza liczba zwierząt wystąpiła w typach uprawy trwałe i uprawy ogrodnicze (po 0,2%).

Wykres 4 Pogłowie zwierząt w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych (w jednostkach przeliczeniowych LU)

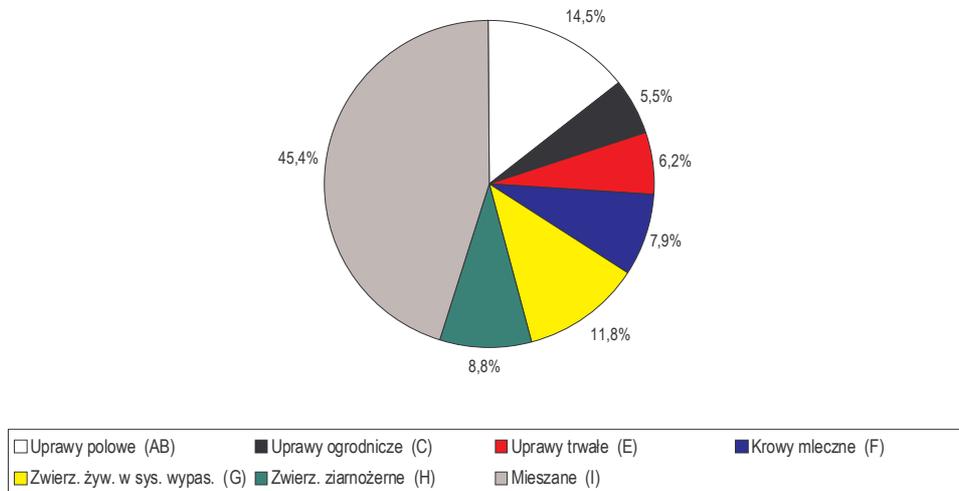

W typie mieszanym z produkcją roślinną i zwierzęcą znajdowało się ponad 51% osób pełnozatrudnionych (patrz: Wykres 5). Można zaobserwować, iż gospodarstwa należące do typów rolniczych o większej specjalizacji takie jak uprawy ogrodnicze, z racji znikomego udziału w liczbie gospodarstw w regionie, absorbowały znacznie mniej nakładów pracy (3,7%), mimo, że zazwyczaj wymagają dość dużego ich zaangażowania. Należy zauważyć, że w analizowanym regionie (podobnie jak w regionie 785) wystąpił relatywnie wysoki – w stosunku do pozostałych dwóch regionów – odsetek osób pełnozatrudnionych w gospodarstwach o typie krowy mleczne (7,5%). Wynikało to ze znacznego udziału gospodarstw mlecznych w ogólnej liczbie gospodarstw w rozpatrywanym regionie.

Wykres 5 Nakłady pracy w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych (w osobach przeliczeniowych - AWU)

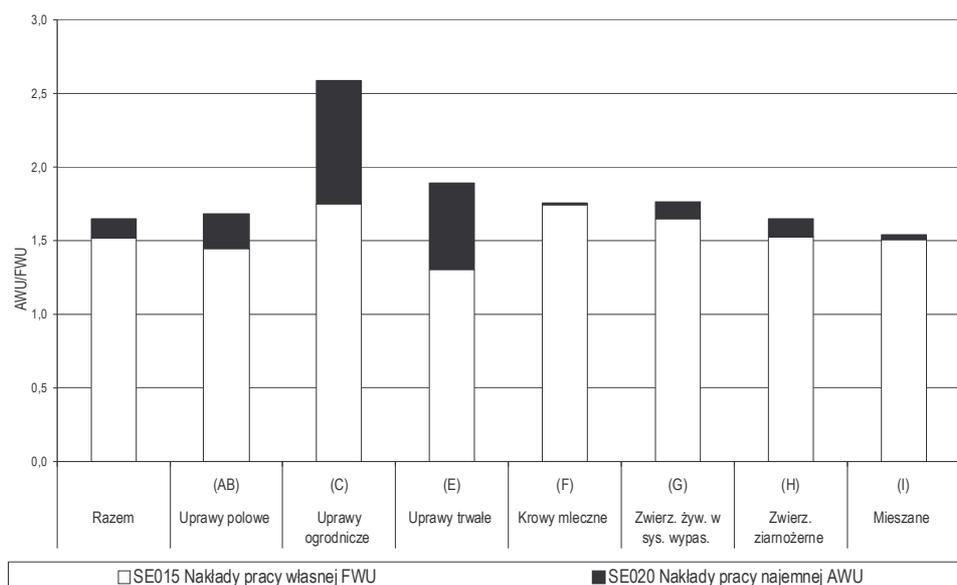
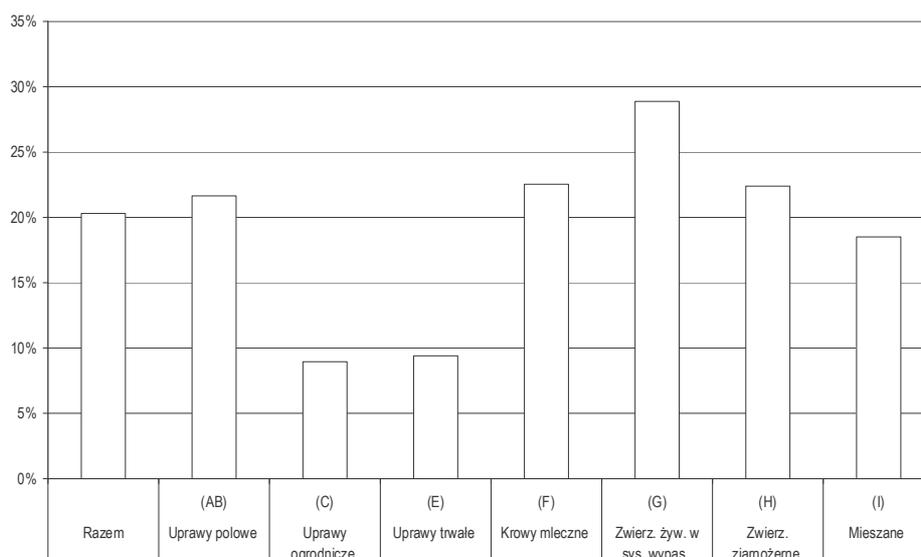
Wykres 6 Wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej dla pola obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według typów rolniczych

Największy udział w tworzeniu standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM) miały gospodarstwa z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą (45,4%). Gospodarstwa specjalizujące się w chowie: zwierząt żywionych w systemie wypasowym, krów mlecznych oraz zwierząt ziarnożernych miały w miarę zbliżony udział w tworzeniu SGM. Udział ten wyniósł odpowiednio ok. 12%, 8% i 9%. Z kolei gospodarstwa z uprawami polowymi miały 14,5% udział w generowaniu SGM. Pozostałe dwa typy łącznie nie przekroczyły 12% standardowej nadwyżki bezpośredniej badanej zbiorowości (patrz: Wykres 6).

3.1.2. Wyniki działalności gospodarstw rolnych według typów rolniczych

W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych i w uprawach trwałych ponoszone były największe nakłady pracy. Podstawą w tych gospodarstwach była praca własna, jednakże z dużym udziałem pracy najemnej (odpowiednio: 32% i 31%). W pozostałych typach rolniczych udział pracy najemnej zawierał się w przedziale od 1% do 14%, a nakłady pracy własnej kształtowały się około 1,5 FWU – jednostki przeliczeniowej pracy członków rodziny. W gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie krów mlecznych rolnicy prowadzili swoją działalność prawie wyłącznie w oparciu o nakłady pracy własnej (patrz: Wykres 7).

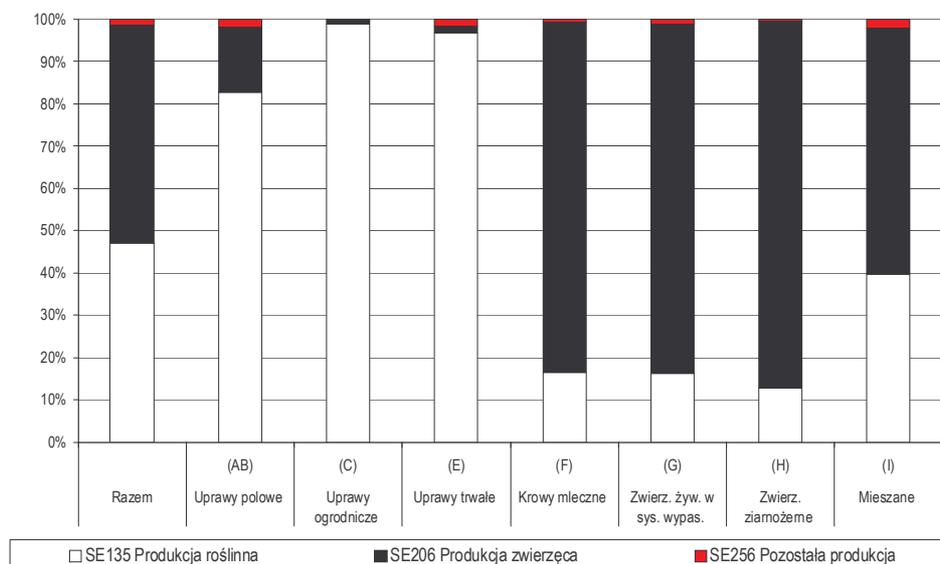
Wykres 7 Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według typów rolniczych**Wykres 8 Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych według typów rolniczych**

W analizowanych gospodarstwach ziemia dodzierżawiona dość znacząco zwiększyła powierzchnię użytków rolnych będących do dyspozycji gospodarstw. Najwięcej (ok. 29%) dodzierżawiały gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym, najmniej gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych i uprawach trwałych. W przypadku tych ostatnich typów rolniczych dzieje się tak ze względu na konieczne do poniesienia wydatki inwestycyjne w tych gospodarstwach związane z ziemią. Rolnikom nie opłaca się czynić tego na ziemi dodzierżawionej (patrz: Wykres 8).

Gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych i ogrodniczych praktycznie całą wartość produkcji uzyskały tylko z produkcji roślinnej. W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych można zaobserwować niewielki udział produkcji zwierzęcej (ok. 15%).

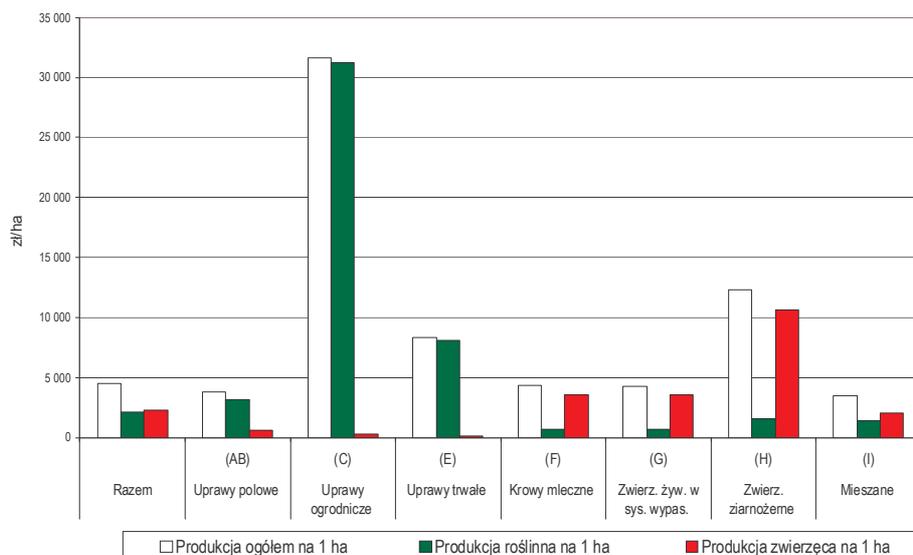
W gospodarstwach o typie mieszanym udział produkcji zwierzęcej nieznacznie przewyższał udział produkcji roślinnej. W typach F, G i H nastawionych na chów zwierząt produkcja zwierzęca stanowiła od 83% do 87% produkcji ogółem. We wszystkich obserwowanych typach rolniczych pozostała produkcja⁵ była na niewielkim poziomie i stanowiła margines produkcji ogółem (patrz: Wykres 9).

Wykres 9   **Struktura produkcji ogółem według typów rolniczych**

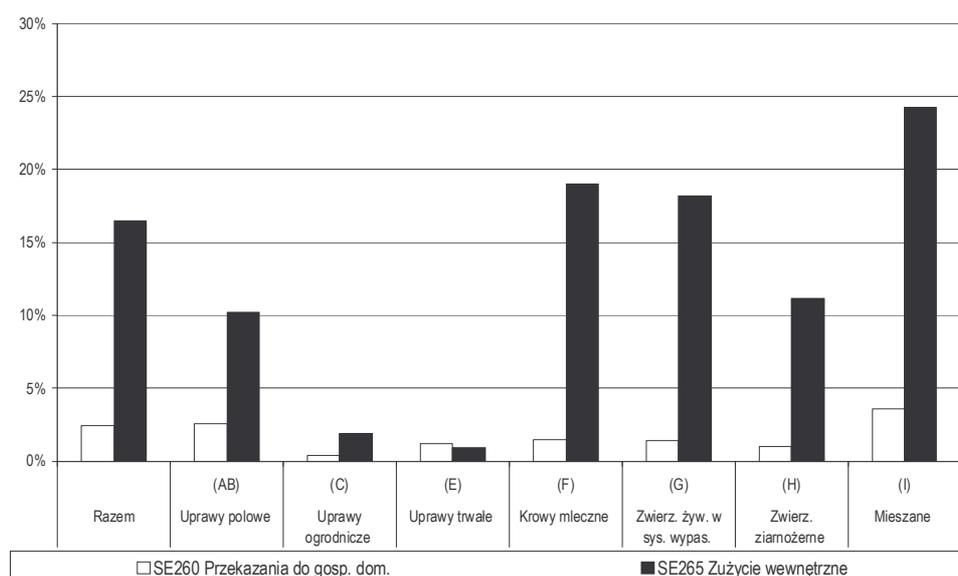

Szczególnie wysoką produktywnością ziemi charakteryzowały się gospodarstwa nastawione na uprawy ogrodnicze (patrz: Wykres 10). Wynika to z faktu, że znaczna część produkcji w tym typie gospodarstw wytwarzana jest pod osłonami, a więc bez wykorzystania użytków rolnych. Również dość wysoka produktywność ziemi okazała się w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych, w których pewna liczba gospodarstw, zwłaszcza drobiowych, także produkowała bez własnych użytków rolnych. Kolejne miejsce pod tym względem zajmowały gospodarstwa nastawione na uprawy trwałe. Najniższą produktywnością ziemi charakteryzowały się gospodarstwa z produkcją mieszaną oraz nastawione na uprawy polowe.

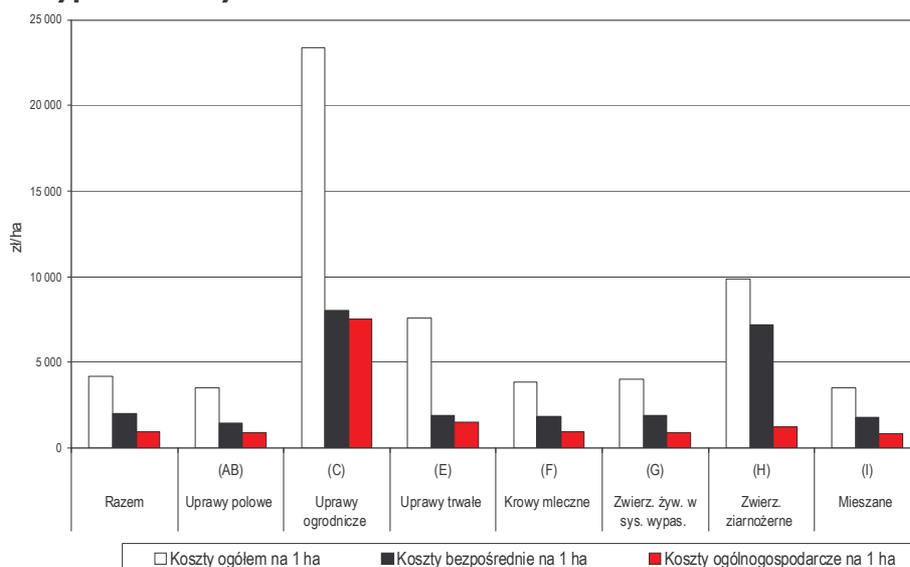
⁵ Do pozostałej produkcji rolniczej (SE256) zaliczamy: czynsz za wdzierżawioną ziemię w stanie gotowym do siewu, przychody z okazjonalnego przekazania powierzchni paszowej, produkty z lasu, świadczenie usług, wynajem sprzętu, odsetki od aktywów obrotowych niezbędnych do bieżącego funkcjonowania gospodarstwa rolnego, przychody z agroturystyki, przychody dotyczące wcześniejszych lat obrachunkowych, pozostałe produkty i przychody.

Wykres 10 Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

Największe zużycie wewnętrzne (od 11% do ok. 24% produkcji ogółem) miało miejsce w gospodarstwach mieszanych i wyspecjalizowanych w chowie zwierząt (typy F, G, H, I), a praktycznie znikome wystąpiło w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych i w uprawach trwałych. Jest to logiczna sytuacja, ponieważ gospodarstwa nastawione na produkcję zwierzęcą zużywają duże ilości pasz, co wpłynęło na zwiększenie zużycia wewnętrznego. Udział przekazania do gospodarstwa domowego w wartości produkcji ogółem kształtował się na dość zbliżonym poziomie dla wszystkich typów rolniczych i nie przekroczył 4% produkcji ogółem (patrz: Wykres 11). Największy udział tych przekazania zaobserwować można jednak w gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą.

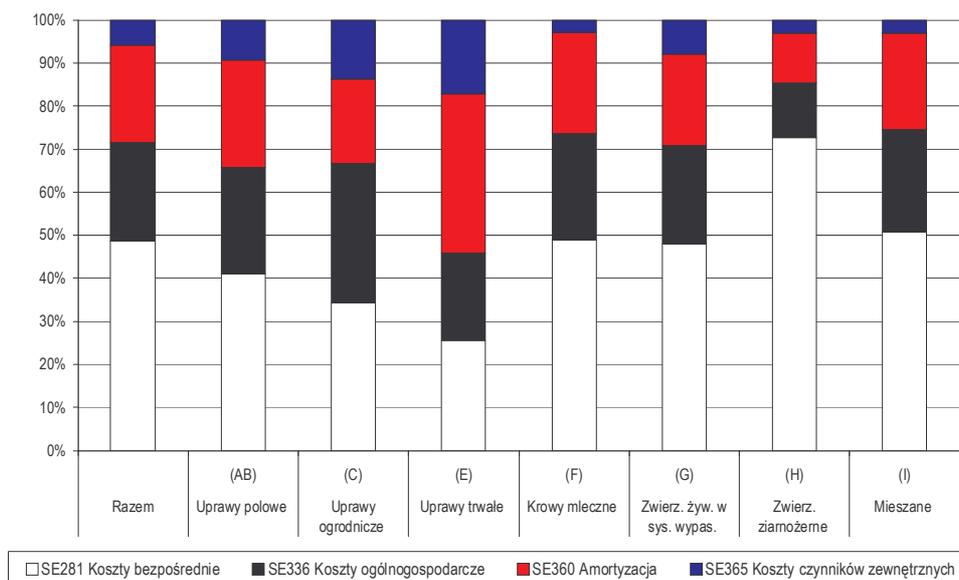
Wykres 11 Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według typów rolniczych

Wykres 12 Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

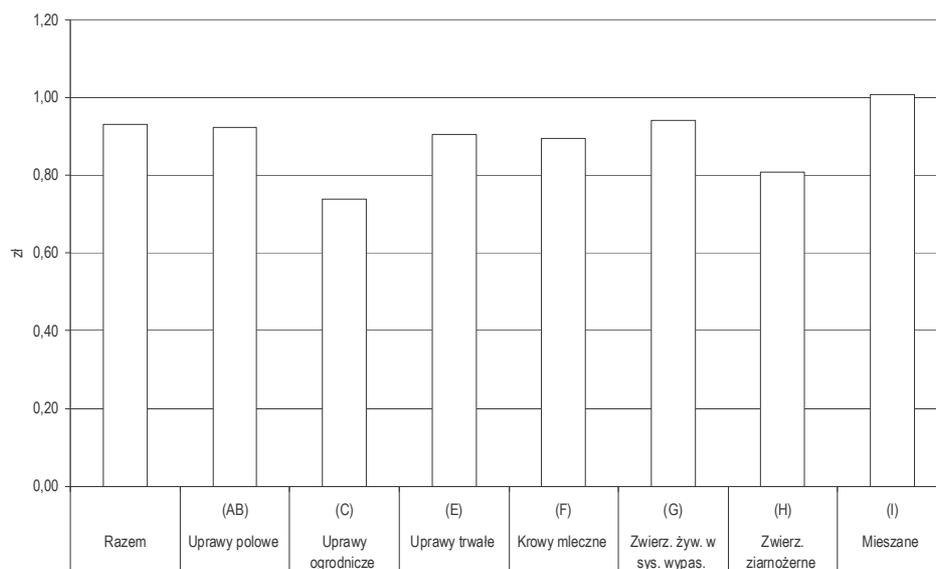
Z produktywnością ziemi koresponduje intensywność produkcji mierzona wartością kosztów w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 12). Poziom kosztów produkcji w gospodarstwach nastawionych na uprawy ogrodnicze był wielokrotnie wyższy niż w pozostałych typach rolniczych gospodarstw. Dość wysoką intensywnością produkcji charakteryzowały się także gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt ziarnożernych oraz w uprawach trwałych. Wysoka intensywność produkcji w gospodarstwach ogrodniczych oraz nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych wiąże się z tym, że wiele gospodarstw w tych typach wytwarza produkcję bez wykorzystania użytków rolnych. W pozostałych typach poziom kosztów ogółem na 1 ha użytków rolnych zbliżony był do średniej w całej zbiorowości gospodarstw w regionie Mazowsze i Podlasie.

Wykres 13 Struktura kosztów ogółem według typów rolniczych

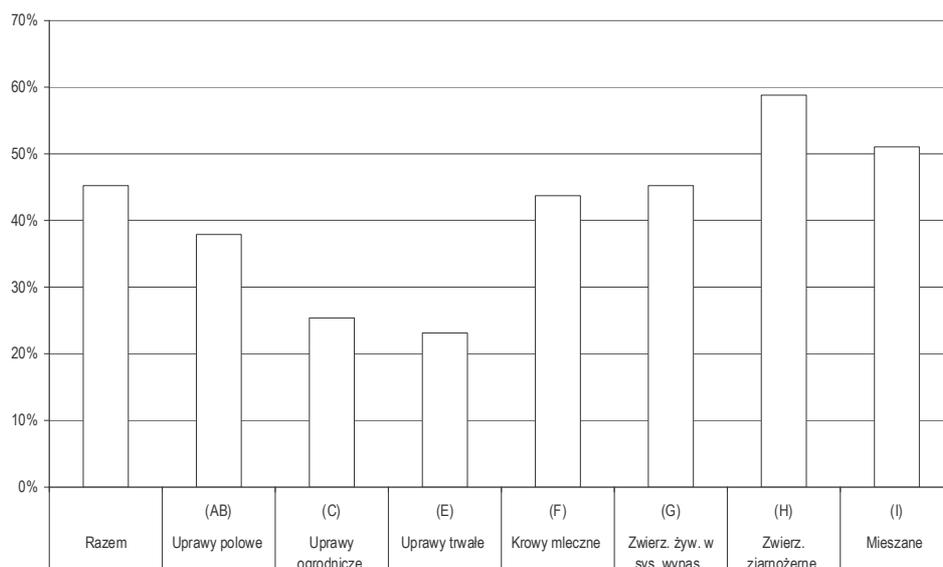
W gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt koszty bezpośrednie stanowiły połowę kosztów ogółem, jedynie w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych – ponad 70%. Koszty amortyzacji były najwyższe w gospodarstwach nastawionych na uprawy trwałe (nasadzenia w sadach i plantacjach), a koszty ogólnogospodarcze w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych. Wysokie koszty ogólnogospodarcze występujące w gospodarstwach ogrodniczych wynikały z wartości kosztów opatu i energii elektrycznej wykorzystywanej do ogrzewania i oświetlenia szklarni. Znacznym udziałem kosztów czynników zewnętrznych charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w produkcji roślinnej, a w szczególności typy E i C. Wynikało to z faktu, że uprawy trwałe i ogrodnicze wymagają dużo nakładów pracy, co z kolei oznacza konieczność ponoszenia relatywnie wyższych kosztów najmu. Najniższy udział kosztów czynników zewnętrznych wyróżniał gospodarstwa nastawione na chów krów mlecznych oraz zwierząt ziarnożernych (patrz: Wykres 13). Wysokie koszty bezpośrednie w gospodarstwach zajmujących się tuczem trzody chlewnej i drobiu wiązały się z żywieniem paszami pełnoporcjowymi wysokiej jakości.

Wykres 14 Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według typów rolniczych

Efektywność produkcji w relacjach rynkowych charakteryzuje koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem (patrz: Wykres 14). W roku 2009 bardzo niską efektywnością charakteryzowały się gospodarstwa mieszane (typ I). Najkorzystniejszą relację kosztów do produkcji osiągnęły gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach ogrodniczych (typ C) i w chowie zwierząt ziarnożernych (typ H), odpowiednio 0,74 i 0,81. W przypadku pozostałych typów rolniczych (AB, E, F, G) na wytworzenie 1 zł produkcji ogółem trzeba było ponieść od 0,90 zł do 0,94 zł.

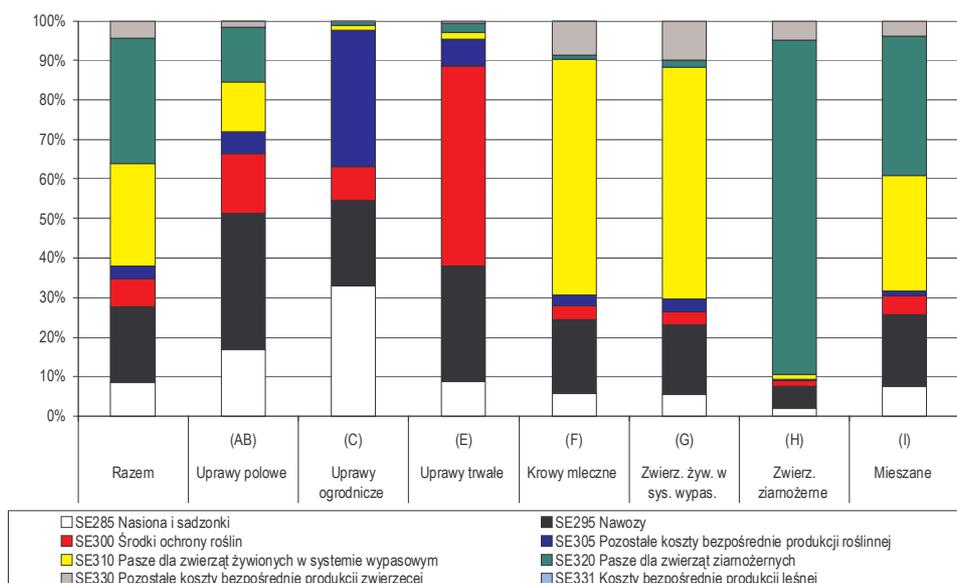
Wykres 15 Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według typów rolniczych

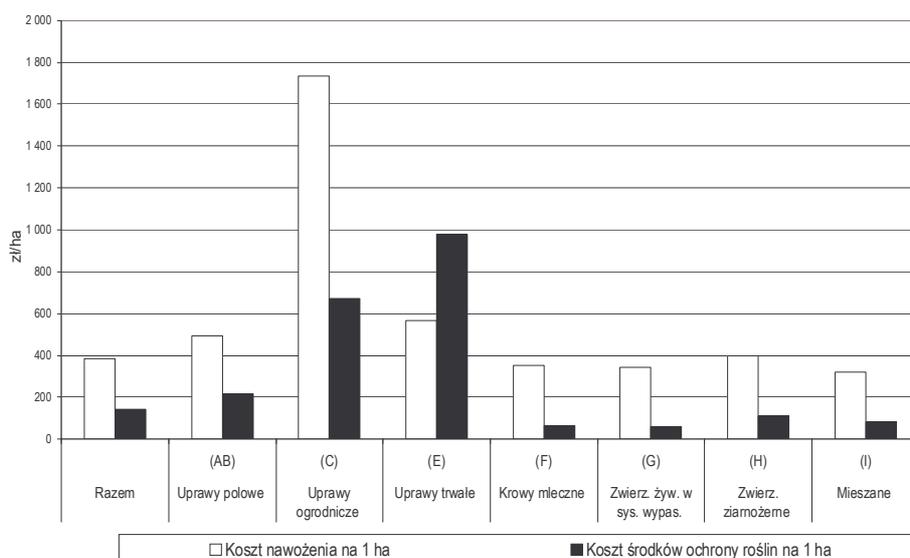
Koszty bezpośrednie w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych stanowiły 59% wartości produkcji. W typach F i G koszty te oscylowały w granicach 44 - 45%, zaś w typie I - ponad 51% wartości produkcji. W pozostałych trzech typach relacja ta kształtowała się w przedziale od 23% do 38% wartości produkcji (patrz: Wykres 15).

Wśród kosztów bezpośrednich istotną pozycją był zakup pasz w gospodarstwach nastawionych na produkcję zwierzęcą (typy F, G, H). Natomiast w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej znaczące były: koszty nasion i sadzonek w gospodarstwach ogrodniczych, a także koszty środków ochrony roślin i nawozów w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych oraz polowych (patrz: Wykres 16).

Wykres 16 Struktura kosztów bezpośrednich według typów rolniczych

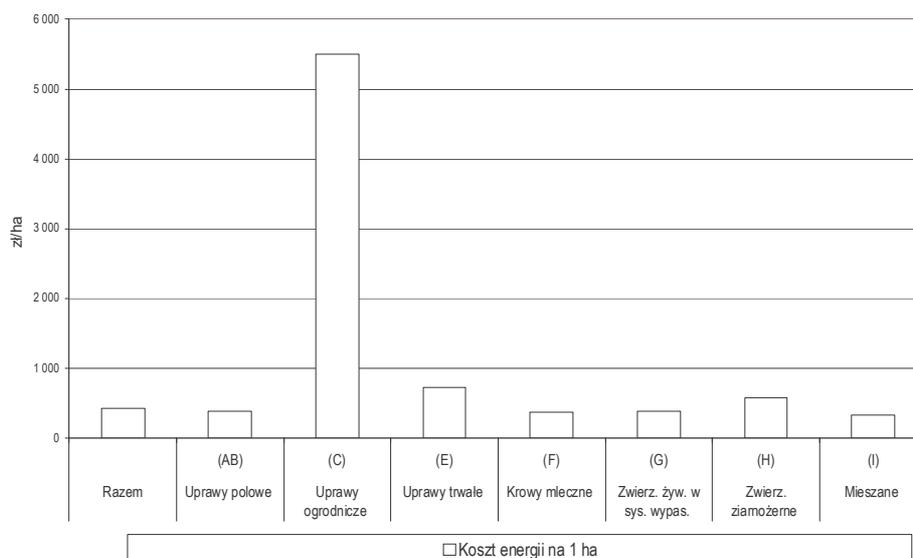
Wykres 17 Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

Poszczególne typy rolnicze gospodarstw znacznie różniły się poziomem nawożenia i zużycia środków ochrony roślin (patrz: Wykres 17). Koszty nawożenia mineralnego w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach ogrodniczych były pięciokrotnie wyższe niż przeciętnie w całej zbiorowości gospodarstw. Relatywnie wysokim poziomem kosztów nawożenia charakteryzowały się także gospodarstwa nastawione na uprawy trwałe oraz uprawy polowe. Najniższe koszty nawożenia mineralnego ponoszone były w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą, zwłaszcza w utrzymujących bydło (typy F i G).

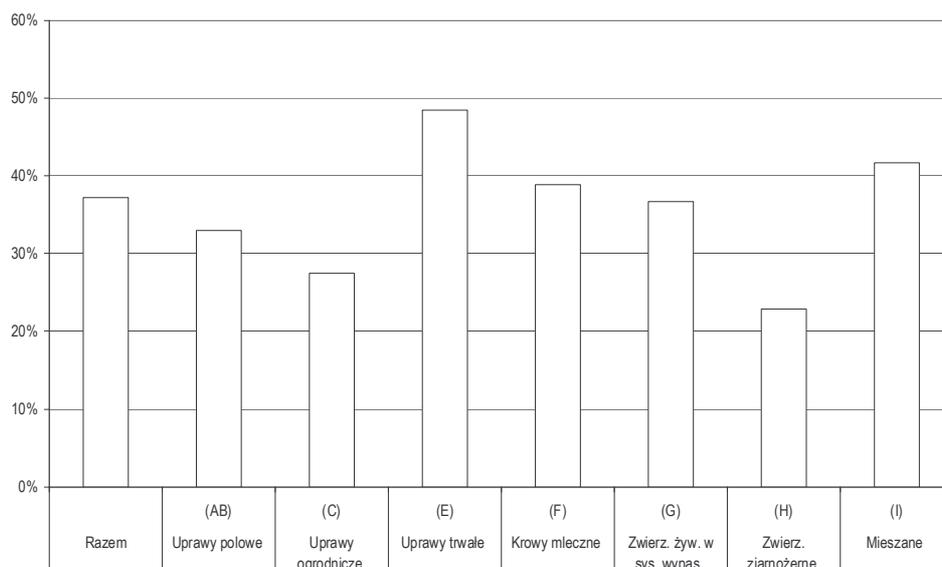
Najwyższy poziom kosztów środków ochrony roślin zaobserwowano w gospodarstwach nastawionych na uprawy trwałe oraz uprawy ogrodnicze. Specyfiką gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawach trwałych jest to, że inaczej niż w pozostałych typach rolniczych, poziom kosztów środków ochrony roślin znacznie przewyższa poziom kosztów nawożenia mineralnego. Podobnie jak w przypadku kosztów nawożenia, również koszty środków ochrony roślin w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych najniższe były w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta, a zwłaszcza bydło, co niewątpliwie wiąże się z większym udziałem powierzchni paszowej w strukturze użytków rolnych.

Wykres 18 Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych

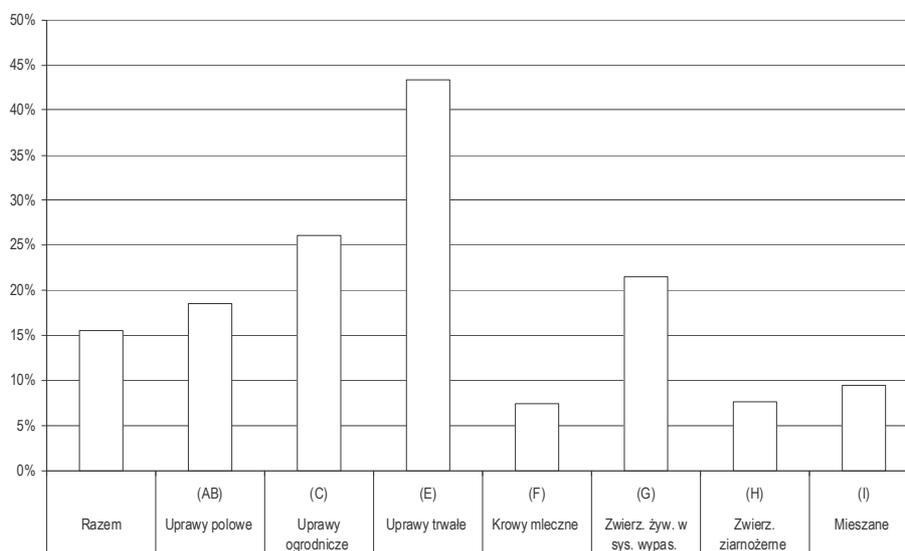

Podobnie jak w przypadku poprzednio analizowanych kosztów, koszty energii elektrycznej i paliw (przeliczonych na 1 ha użytków rolnych) w gospodarstwach ogrodniczych były wielokrotnie wyższe niż w pozostałych typach gospodarstw, co związane jest z wytwarzaniem produkcji pod osłonami ogrzewanymi (patrz: Wykres 18). Podwyższone koszty energii elektrycznej i paliw obserwowane były także w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach trwałych oraz w chowie zwierząt ziarnożernych. Jednak w przypadku tych typów rolniczych różnica w stosunku do pozostałych gospodarstw nie była tak duża jak w przypadku gospodarstw ogrodniczych.

W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych oraz o mieszanej produkcji roślinnej i zwierzęcej udział amortyzacji w wartości dodanej brutto przekroczył 41%. W gospodarstwach nastawionych na chów bydła wynosił około 37%, a więc na poziomie charakterystycznym dla ogółu gospodarstw. Najniższym udziałem amortyzacji cechowały się gospodarstwa zaliczone do typu H (zwierzęta ziarnożerne) i typu C (uprawy ogrodnicze) (patrz: Wykres 19).

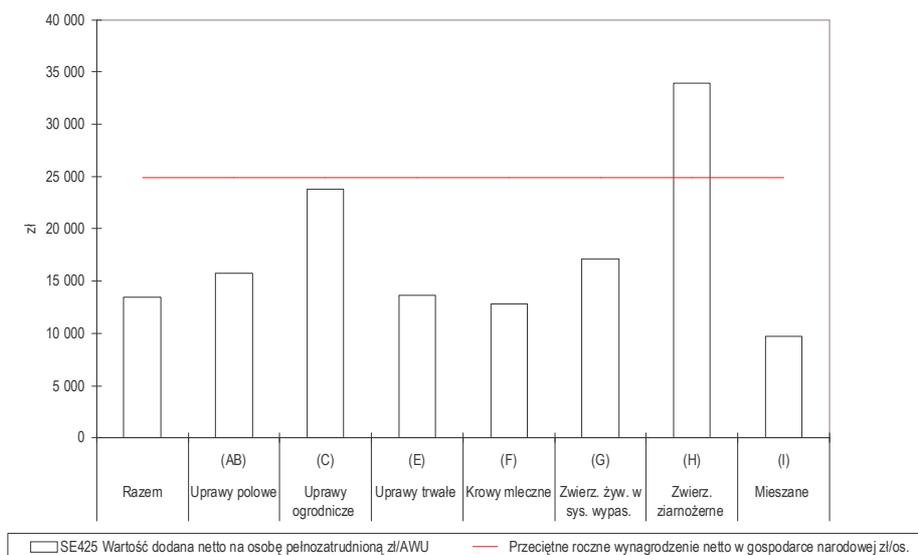
Wykres 19   **Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według typów rolniczych**

Należy zwrócić uwagę na fakt, że najwyższy udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto miały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych. Natomiast najniższy wystąpił w gospodarstwach nastawionych na chów krów mlecznych. Gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych były obciążone najwyższym kosztem najmu siły roboczej (patrz: Wykres 20).

Wykres 20   **Udział kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto według typów rolniczych**

Wykres 21 uwidacznia, że wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną ogółem tylko w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych przekroczyła poziom przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej⁶ (24 880 zł) i wyniosła 33 955 zł. W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych wartość ta była o zaledwie 4,5% niższa od przeciętnego wynagrodzenia netto, wyniosła zatem 23 767 zł. W gospodarstwach o mieszanej produkcji roślinnej i zwierzęcej wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną była najniższa i wyniosła 9 695 zł.

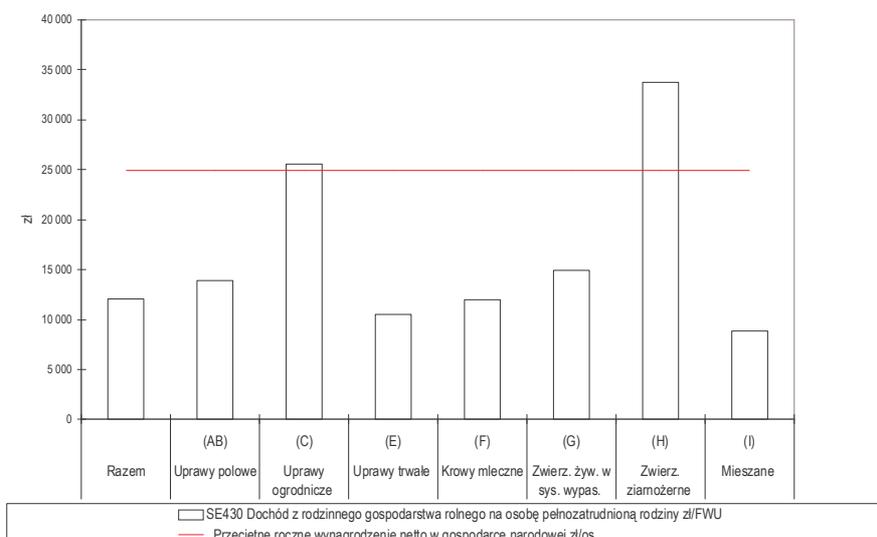
Wykres 21 Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych

Wykres 22 wskazuje, że dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR) na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą był również najmniejszy w gospodarstwach o mieszanej produkcji roślinnej i zwierzęcej (wyniósł 8 829 zł). Najwyższy dochód odnotowano w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych (33 770 zł), w których przekroczył poziom przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej, podobnie jak typ C (uprawy ogrodnicze). Pozostałe typy gospodarstw uzyskały dochody zdecydowanie niższe niż przeciętne roczne wynagrodzenie netto.

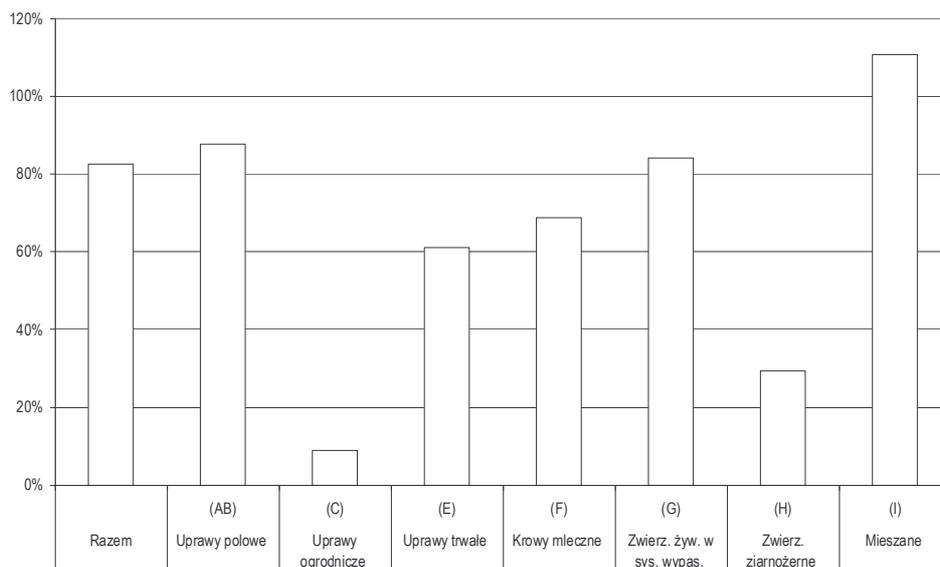
⁶ Wartość dodana netto jest nadwyżką stanowiącą opłatę za zaangażowanie czynników wytwórczych bez względu na to kto jest ich właścicielem. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego stanowi opłatę za zaangażowanie do działalności gospodarstwa rolnego czynników wytwórczych stanowiących własność rodziny rolniczej.
Przeciętne roczne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej = 24 880 zł w 2009 r. Szacunek własny, na podstawie danych GUS.

Wykres 22 Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według typów rolniczych

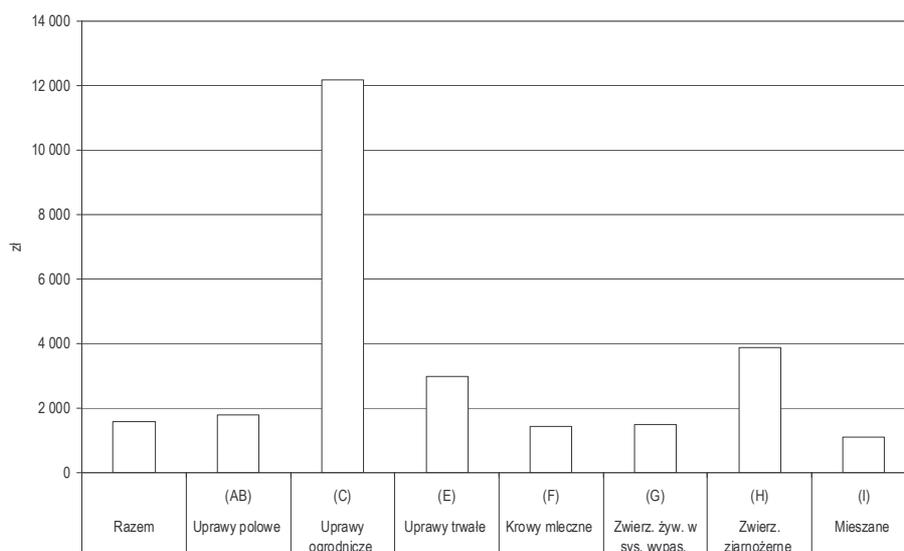
Najwyższą relację dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego osiągnęły gospodarstwa o mieszanej produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych. Wynikało to z faktu, iż gospodarstwa te dysponowały największą powierzchnią użytków rolnych, a główną składową dopłat do działalności operacyjnej jest jednolita płatność obszarowa (patrz: Wykres 3 i Wykres 23). Analizując relację dopłat bezpośrednich w stosunku do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego zwraca też uwagę fakt, że w gospodarstwach o mieszanej produkcji roślinnej i zwierzęcej dopłaty te przekroczyły kwotę wygenerowanego dochodu. Oznacza to, że część dopłat w tych gospodarstwach posłużyła do pokrycia kosztów produkcji. Najniższym udziałem dopłat w dochodzie charakteryzowały się gospodarstwa nastawione na uprawy ogrodnicze i chów zwierząt ziarnożernych. Przeciętnie w analizowanym zbiorze gospodarstw dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły ponad 82% dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (patrz: Wykres 23).

Wykres 23 Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według typów rolniczych

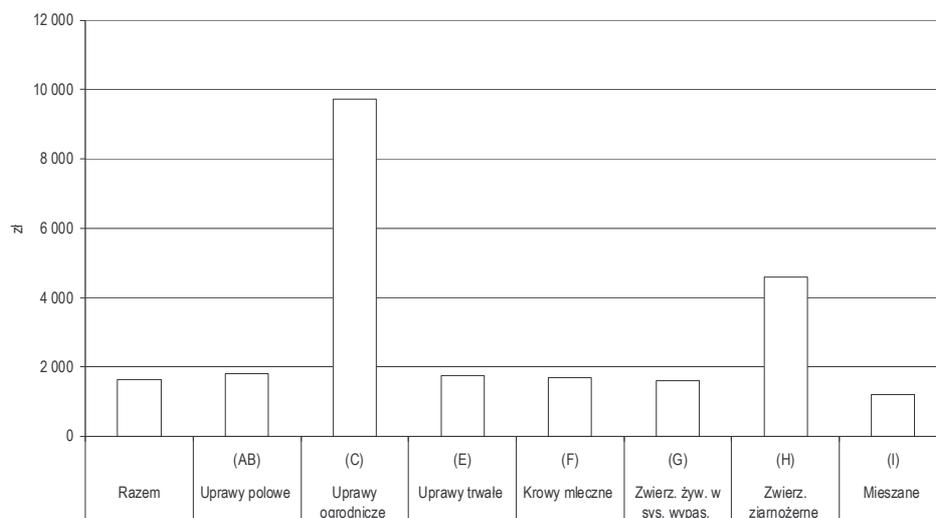

Analizując Wykres 24 i Wykres 25 obserwujemy, że zarówno wartość dodana netto jak i dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych własnych były najwyższe w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych. Wielkości te wynosiły odpowiednio 12 179 zł i 9 730 zł. Wynika to z faktu, iż gospodarstwa tego typu osiągają bardzo wysokie dochody, a powierzchnia użytków rolnych w ich dyspozycji jest niewielka. W gospodarstwach ukierunkowanych na chów zwierząt ziarnożernych dochód kształtował się na poziomie 4 586 zł na 1 ha powierzchni użytków rolnych. We wszystkich pozostałych typach dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha użytków kształtował się na poziomie od 1 213 zł do 1 797 zł.

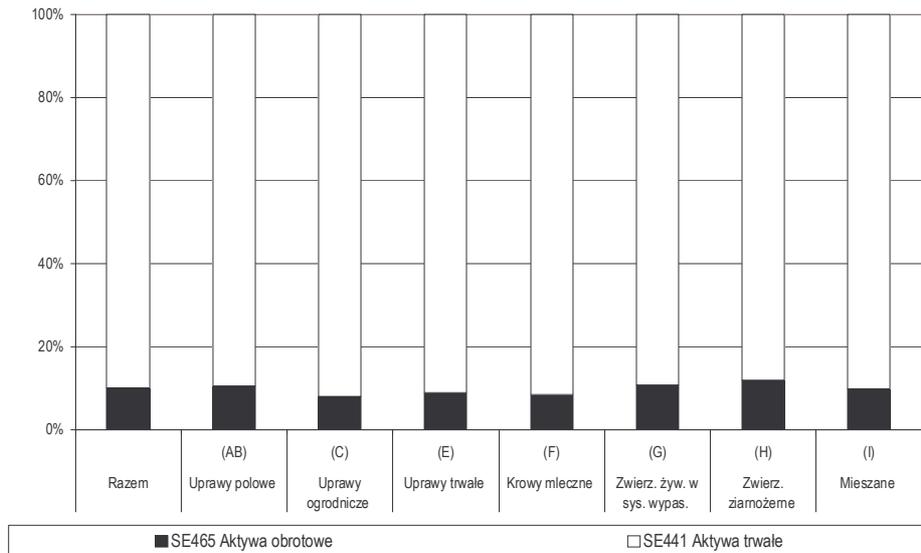
Wykres 24 Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według typów rolniczych

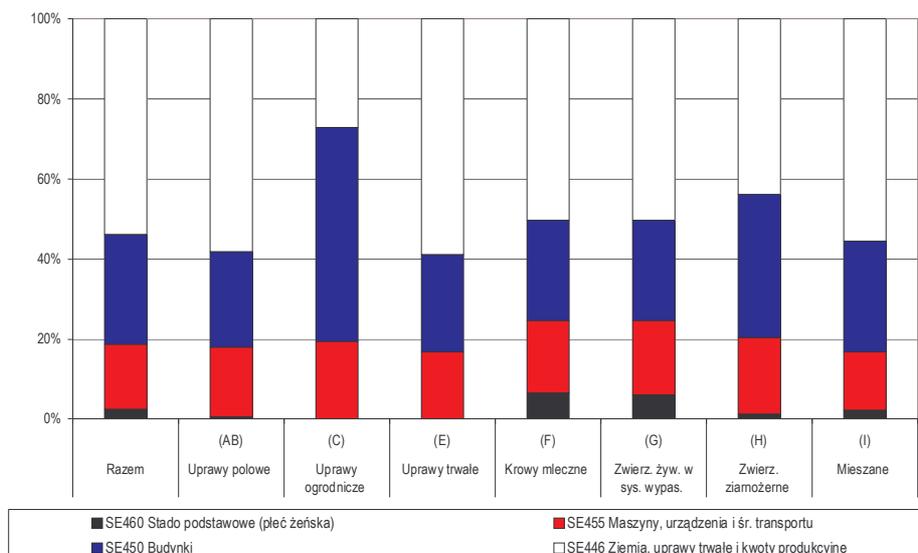
Wykres 25   **Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytkowników rolnych według typów rolniczych**

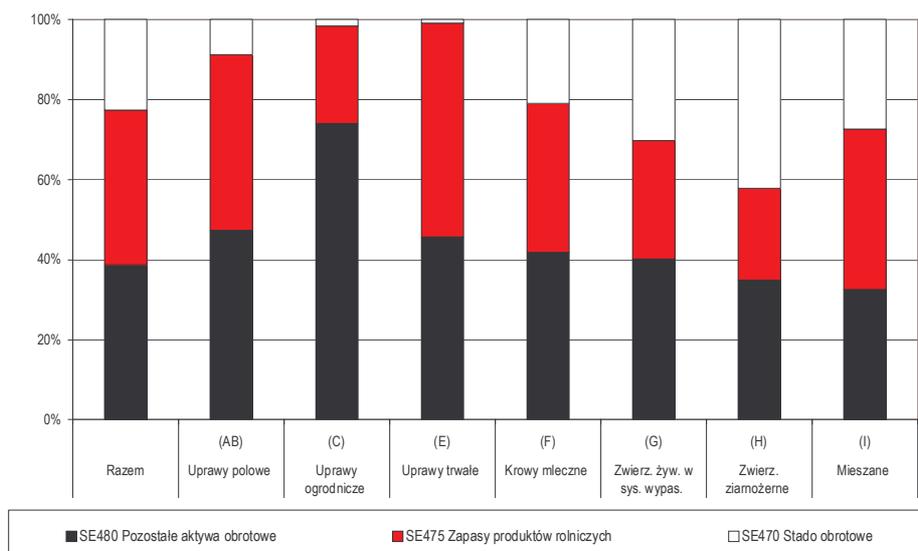
Struktura aktywów jest jednym z czynników decydujących o tempie krążenia środków ulokowanych w gospodarstwie rolnym. Wysoki udział środków trwałych znacznie zmniejsza to tempo. Gospodarstwa z regionu Mazowsze i Podlasie charakteryzowały się bardzo wysokim udziałem środków trwałych (przeciętnie ok. 90%), a różnice pomiędzy poszczególnymi typami rolniczymi były niewielkie (patrz: Wykres 26). Tak wysoki udział środków trwałych, zwłaszcza w porównaniu z latami poprzednimi, jest wynikiem urealnienia wyceny gruntów własnych gospodarstwa. Do roku 2008 grunty wyceniano w sposób normatywny, a w roku 2009 na podstawie deklarowanej przez rolnika kwoty, za którą byłby skłonny kupić własną ziemię. Na skutek tego wartość ziemi wykazywana w bilansie finansowym jest znacznie wyższa niż w latach poprzednich i jest zbliżona do wartości określonej na podstawie cen rynkowych. Wyższym niż przeciętnie udziałem środków trwałych charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie bydła mlecznego (typ F) i w uprawach ogrodniczych (typ C), a najniższym – gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt ziarnożernych (typ H) i w uprawach polowych (typ AB).

Wykres 26   **Struktura aktywów w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych**

W strukturze aktywów trwałych, po zmianie w 2009 roku zasad wyceny ziemi, w większości typów rolniczych dominuje ziemia, uprawy trwałe i kwoty produkcyjne, zwłaszcza w typie rolniczym AB (uprawy polowe) i E (uprawy trwałe). Inaczej jest tylko w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach ogrodniczych, w których budynki i budowle, stanowiące głównie osłonę dla uprawianych roślin, decydują o możliwościach produkcyjnych (patrz: Wykres 27). Również stosunkowo dużym udziałem budynków i budowli charakteryzowały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie zwierząt ziarnożernych. W typach ukierunkowanych na chów bydła (typy F i G) wyraźnie większą część środków trwałych, w porównaniu do pozostałych typów gospodarstw o profilu zwierzęcym, stanowiły zwierzęta stada podstawowego, chociaż ich udział nie przekraczał kilku procent.

Wykres 27   **Struktura aktywów trwałych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych**

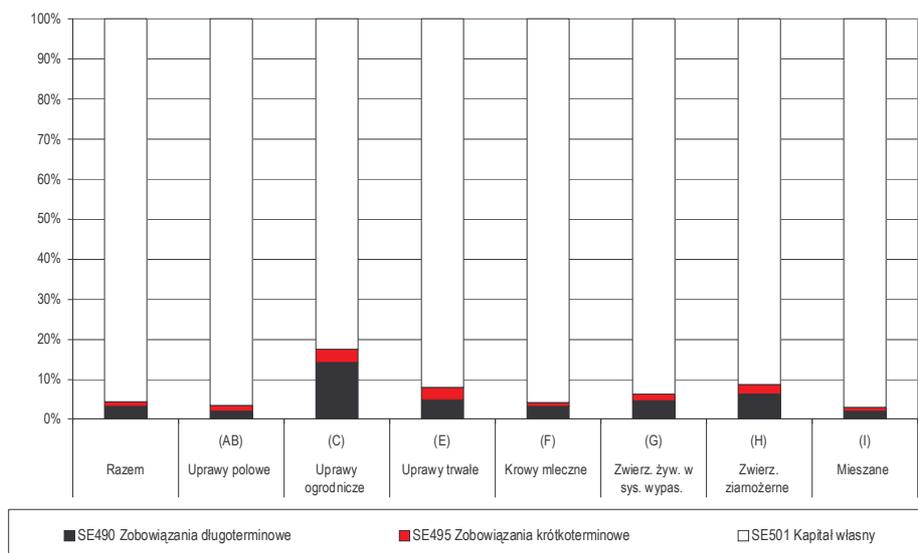
Specyfika produkcji poszczególnych typów rolniczych ma także decydujący wpływ na strukturę aktywów obrotowych (patrz: Wykres 28). Większą część aktywów obrotowych gospodarstw sadowniczych stanowiły zapasy wytworzonych produktów, zaś w gospodarstwach ogrodniczych pozostałe środki obrotowe, głównie zapasy z zakupu. Stosunkowo niewielką część środków obrotowych, w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych, stanowiły zapasy produktów rolniczych, a największy udział zajmowały zwierzęta stada obrotowego.

Wykres 28   **Struktura aktywów obrotowych w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych**

W pasywach wszystkich typów rolniczych gospodarstw z regionu Mazowsze i Podlasie dominował kapitał własny (patrz: Wykres 29). Gospodarstwa te charakteryzowały się więc

wysoką autonomią finansowania majątku. Wyższy niż przeciętnie poziom zadłużenia zaobserwowano w gospodarstwach ogrodniczych (ok. 17%), nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych (ok. 9%) oraz sadowniczych (typ E - ok. 8%). W kapitale obcym wszystkich typów gospodarstw dominowało zadłużenie długoterminowe, które z punktu widzenia zasad finansowania jest bardziej korzystną częścią zadłużenia, gdyż nie musi być w całości spłacone w ciągu roku.

Wykres 29   **Struktura pasywów w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych**

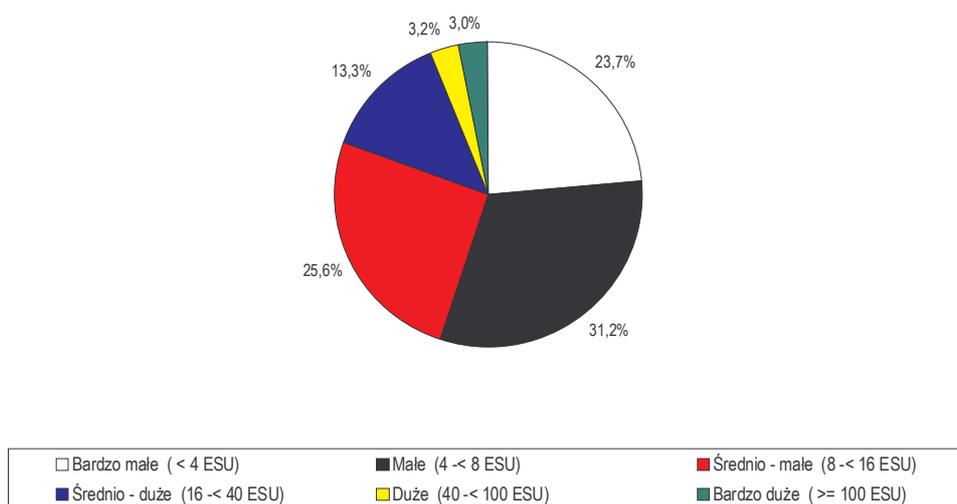

3.2. Wyniki Standardowe według klas wielkości ekonomicznej

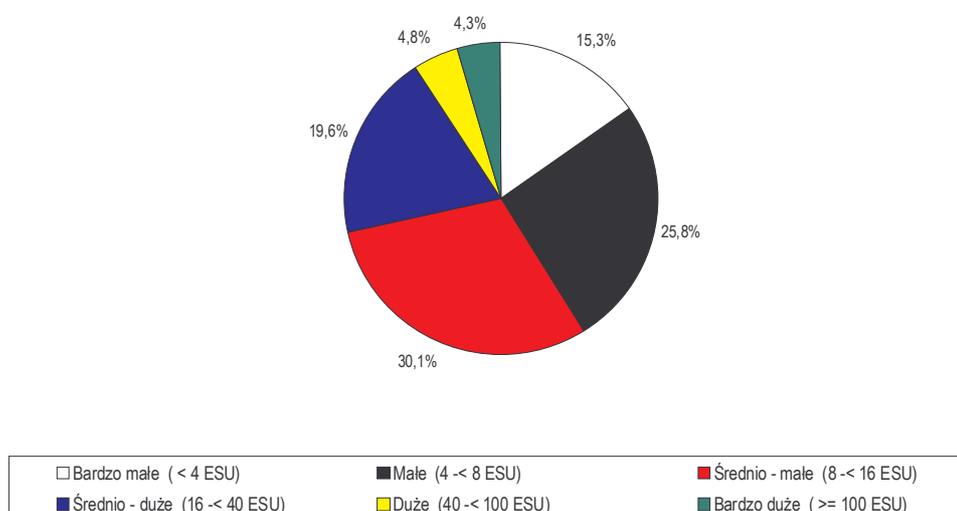
3.2.1. Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej

Biorąc pod uwagę zasoby ziemi rolnej użytkowane przez poszczególne rodzaje gospodarstw, najbardziej istotną grupą w zestawieniu były gospodarstwa małe (od 4 do 8 ESU) oraz średnio-małe (od 8 do 16 ESU), które w sumie zajmowały ponad 56% obszaru użytków. Liczną grupę stanowiły również gospodarstwa bardzo małe (poniżej 4 ESU). Dość znaczący był udział gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 16 ESU, które mimo małej liczby, gospodarowały na prawie 20% powierzchni użytków rolnych (patrz: Wykres 30).

Wykres 30 Zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej

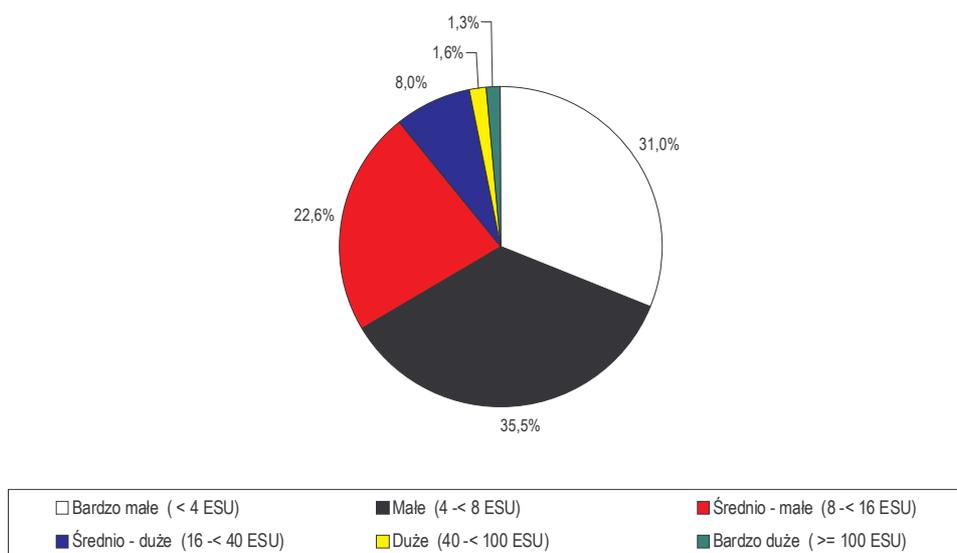
Wykres 31 Pogłowie zwierząt w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej (w jednostkach przeliczeniowych LU)

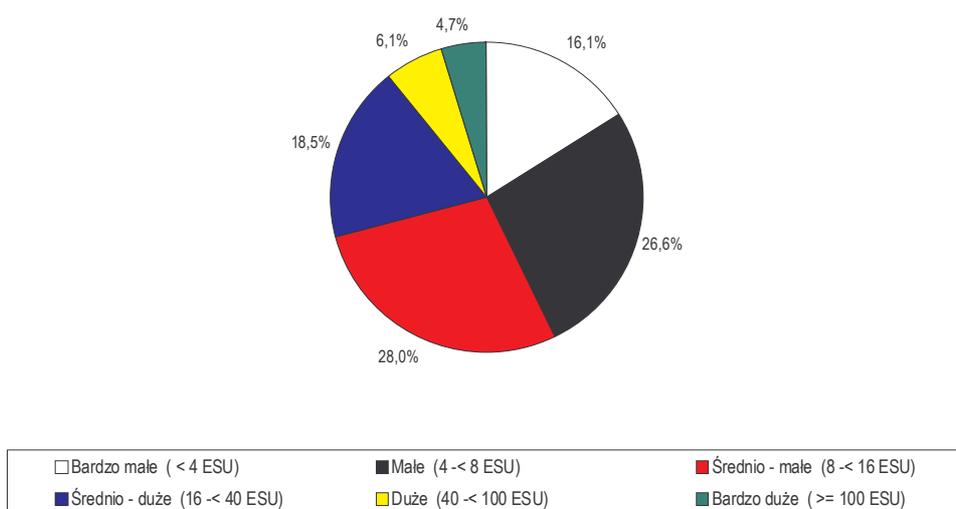
Rozkład pogłowia zwierząt wyrażony w jednostkach przeliczeniowych LU wskazuje na zdecydowaną przewagę gospodarstw z grupy małych (bardzo małych, małych i średnio-małych; do 16 ESU), gdzie skoncentrowane było ponad 71% pogłowia (patrz: Wykres 31).

W przypadku rozkładu nakładów pracy określonych w AWU dominowały także gospodarstwa o wielkości ekonomicznej do 16 ESU, które angażowały ponad 89% ogółu nakładów (patrz: Wykres 32).

Wykres 32 Nakłady pracy w polu obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej (w osobach przeliczeniowych - AWU)

Wykres 33 Wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej dla pola obserwacji regionu Mazowsze i Podlasie według klas wielkości ekonomicznej

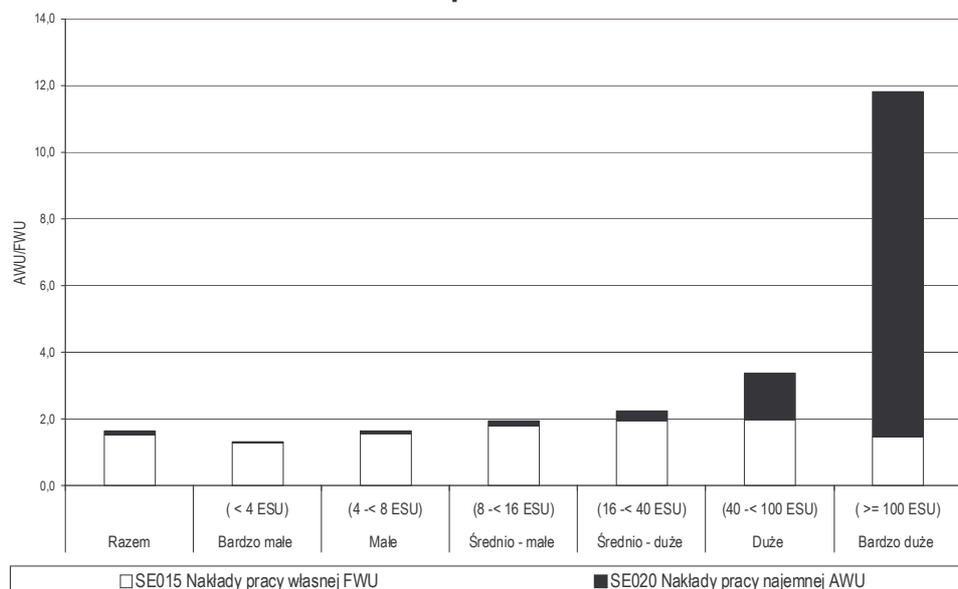
Biorąc pod uwagę udział poszczególnych grup gospodarstw w wytwarzaniu standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM), na czoło wysunęły się gospodarstwa średnio-małe i małe. Przy

znacznym udziale w ogólnej liczbie gospodarstw wytwarzały one ok. 55% SGM. Około 30% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej generowały gospodarstwa zaliczone do grupy dużych powyżej 16 ESU (patrz: Wykres 33).

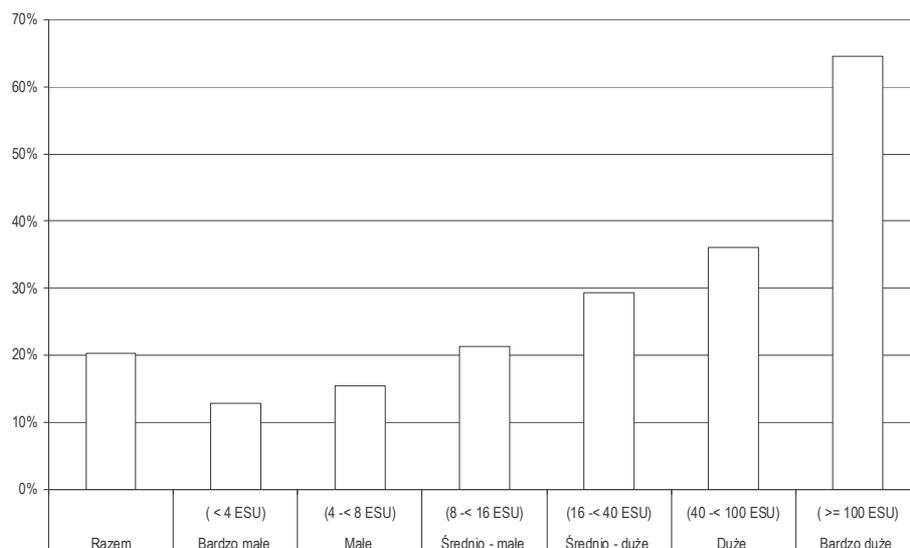
3.2.2. Wyniki działalności gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej

Poziom nakładów pracy zwiększał się wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej. Prawie wszystkie gospodarstwa z regionu Mazowsze i Podlasie (oprócz gospodarstw bardzo dużych - powyżej 100 ESU) opierały się prawie wyłącznie na własnej sile roboczej. W gospodarstwach dużych (od 40 do 100 ESU) wykorzystanie własnej siły roboczej nieznacznie przekroczyło nakłady pracy najemnej. W gospodarstwach największych (powyżej 100 ESU) przewaga pracy najemnej nad własną była już kilkukrotna (patrz: Wykres 34). Można zatem stwierdzić, że gros gospodarstw do 100 ESU to gospodarstwa rodzinne bazujące głównie na pracy własnej.

Wykres 34 Wielkość i struktura nakładów pracy w przeliczeniu na gospodarstwo według klas wielkości ekonomicznej

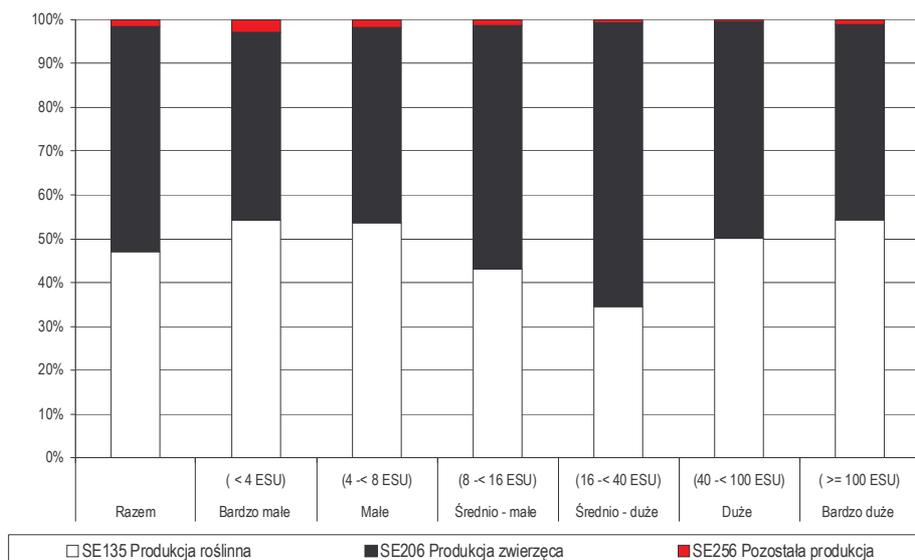
Wykres 35   **Udział dodzierżawionych użytków rolnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa według klas wielkości ekonomicznej**

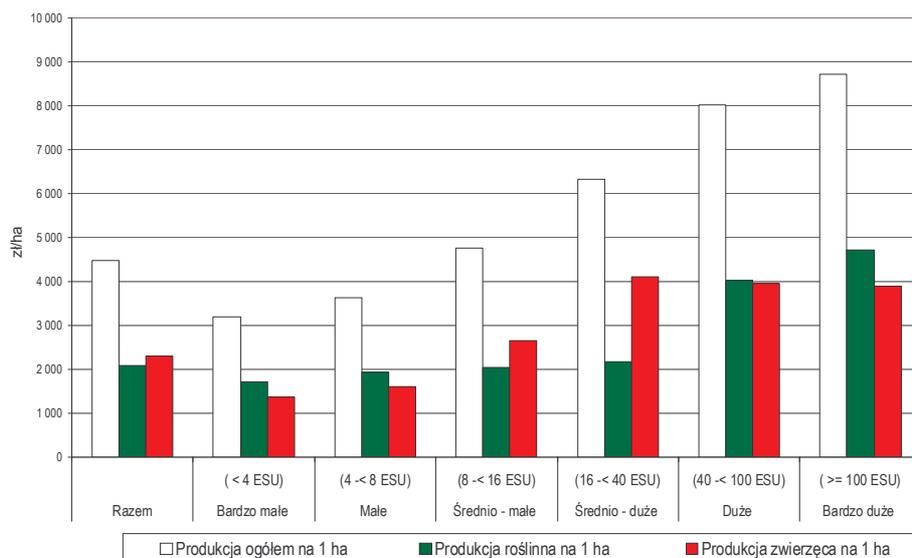
W gospodarstwach regionu Mazowsze i Podlasie odnotowano, że wraz ze wzrostem ich wielkości ekonomicznej powiększała się ich średnia powierzchnia użytków rolnych. Ten sam fakt dotyczył ziemi dodzierżawionej⁷. Z analizy struktury własnościowej użytków rolnych wynika, że zdecydowana większość rolników prowadziła produkcję rolną na gruntach własnych. Udział gruntów dodzierżawionych, średnio w analizowanych gospodarstwach, wynosił 20% ogółu użytkowanej powierzchni. Jedynie w gospodarstwach bardzo dużych (powyżej 100 ESU) udział dzierżawy był dominujący – wyniósł ok. 65%. W gospodarstwach najmniejszych (poniżej 4 ESU) było to niewiele, około 13% (patrz: Wykres 35).

Struktura produkcji ogółem wskazuje na w miarę równomierny udział działalności o charakterze zwierzęcym i roślinnym we wszystkich klasach wielkości ekonomicznej. W gospodarstwach średnio-dużych nieco większą przewagę miała produkcja zwierzęca, natomiast w gospodarstwach małych i bardzo małych - produkcja roślinna. Skala pozostałej produkcji była minimalna i we wszystkich klasach nie przekroczyła 2% (patrz: Wykres 36).

⁷ Patrz: przypis 1 na str. 7.

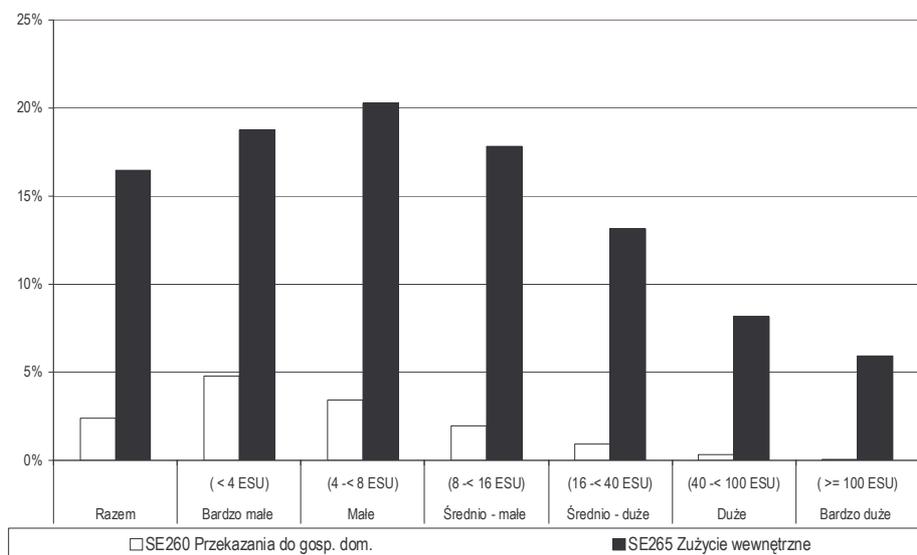
Wykres 36   **Struktura produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

Produktywność ziemi mierzona wartością produkcji ogółem na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 37) wzrastała wraz z wielkością ekonomiczną. W przypadku produkcji roślinnej przeliczonej na 1 ha użytków rolnych najlepsze wyniki osiągnęły również gospodarstwa bardzo duże (powyżej 100 ESU), natomiast najniższy poziom produktywności ziemi odnotowano w gospodarstwach bardzo małych (poniżej 4 ESU). Przeliczając produkcję zwierzęcą na 1 ha użytków rolnych obserwowano wzrost produktywności w gospodarstwach należących do klas wielkości ekonomicznej do 40 ESU, a gospodarstwa przekraczające 40 ESU osiągnęły praktycznie ten sam poziom (z bardzo nieznaczną tendencją zniżkową).

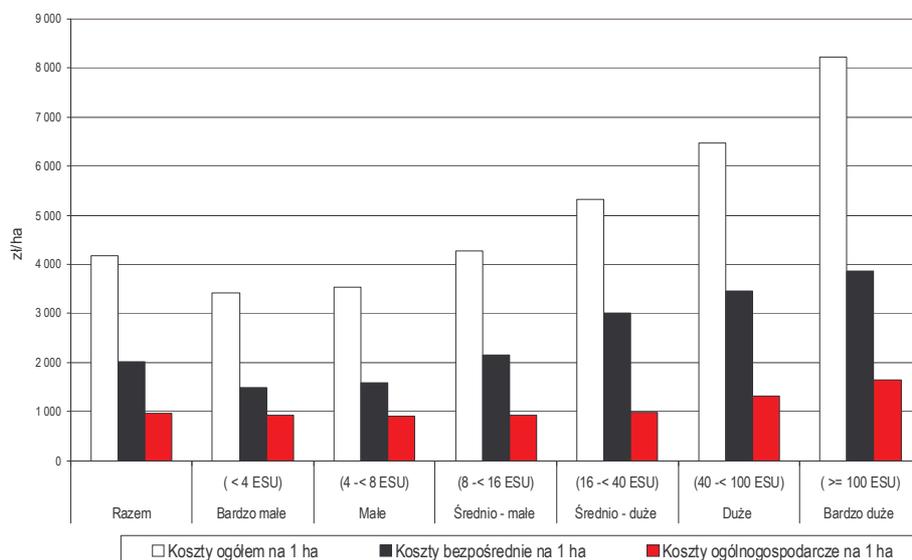
Wykres 37   **Produkcja na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej, wartość przekazania produktów i usług do gospodarstwa domowego traciła na znaczeniu, nie przekraczając 1% produkcji ogółem w gospodarstwach powyżej 16 ESU. Również zużycie wewnętrzne było coraz niższe - w gospodarstwach małych było najwyższe i osiągnęło jedną piątą całości produkcji (patrz: Wykres 38).

Wykres 38   **Udział przekazania produktów do gospodarstwa domowego oraz zużycia wewnętrznego w produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

Wykres 39   **Koszty produkcji na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

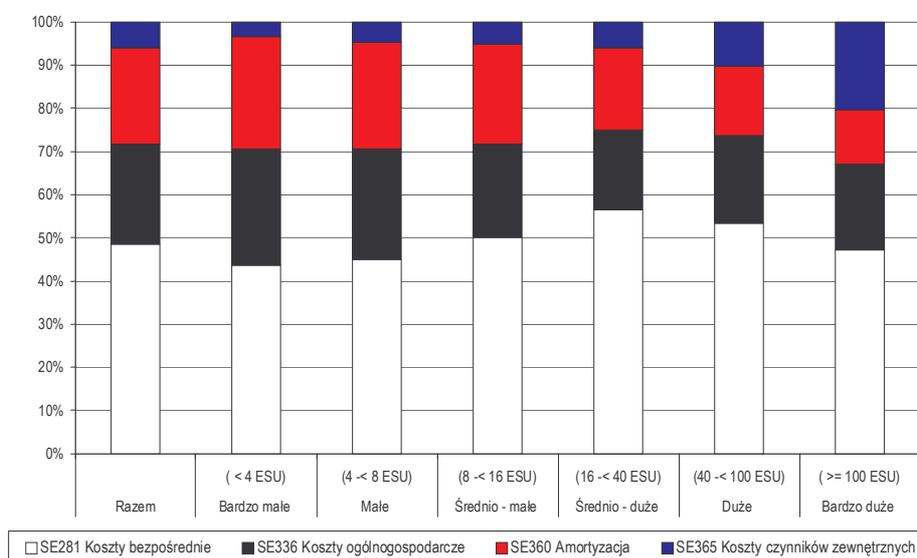
Intensywność produkcji, mierzona poziomem kosztów ogółem na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 39), zwiększała się równomiernie wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw. Podobnie zachowywały się koszty bezpośrednie. Należy zauważyć, że ponoszone wyższe koszty ogółem na jednostkę powierzchni przełożyły się na wzrost wartości

produkcji z tej jednostki (porównaj: Wykres 37).

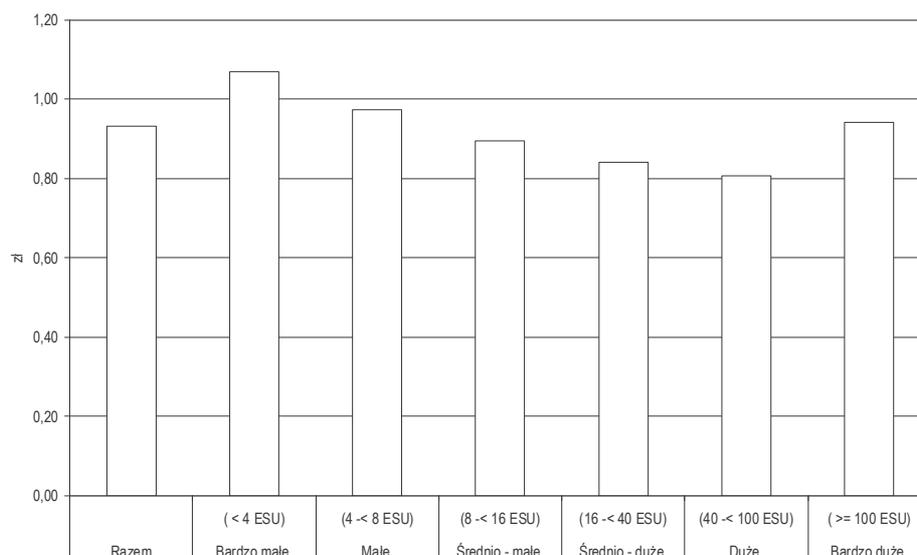
Koszty ogólnogospodarcze kształtowały się na podobnym poziomie prawie we wszystkich klasach wielkości ekonomicznej. Jedynie gospodarstwa duże i bardzo duże uplasowały się pod tym względem wyraźnie powyżej średniej określonej dla ogółu gospodarstw Mazowsza i Podlasia (patrz: Wykres 39). Należy to wiązać głównie z wysokim udziałem kosztów energii elektrycznej i paliw w tych gospodarstwach.

Analizując strukturę kosztów ogółem zauważono, że udział kosztów bezpośrednich w gospodarstwach do 40 ESU zwiększał się wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej (wynosił on od 44% do 56%). Powyżej 40 ESU następował spadek ich udziału. Koszty czynników zewnętrznych rosły wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej, osiągając w gospodarstwach bardzo dużych poziom wyższy od kosztu amortyzacji (w przeciwieństwie do pozostałych grup gospodarstw). Należy tu przypomnieć, że gospodarstwa bardzo duże angażowały zdecydowanie więcej ziemi dodzierżawionej i nakładów pracy najemnej, ponadto były bardziej skłonne do zadłużania się związanego z prowadzonymi inwestycjami. Odwrotna niż przy kosztach czynników zewnętrznych zależność wystąpiła w przypadku amortyzacji, której udział w kosztach ogółem malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej. Ta ostatnia zależność może świadczyć o zbyt dużym wyposażeniu małych gospodarstw w środki trwałe w stosunku do realizowanego programu produkcji rolnej (patrz: Wykres 40).

Wykres 40   **Struktura kosztów ogółem według klas wielkości ekonomicznej**

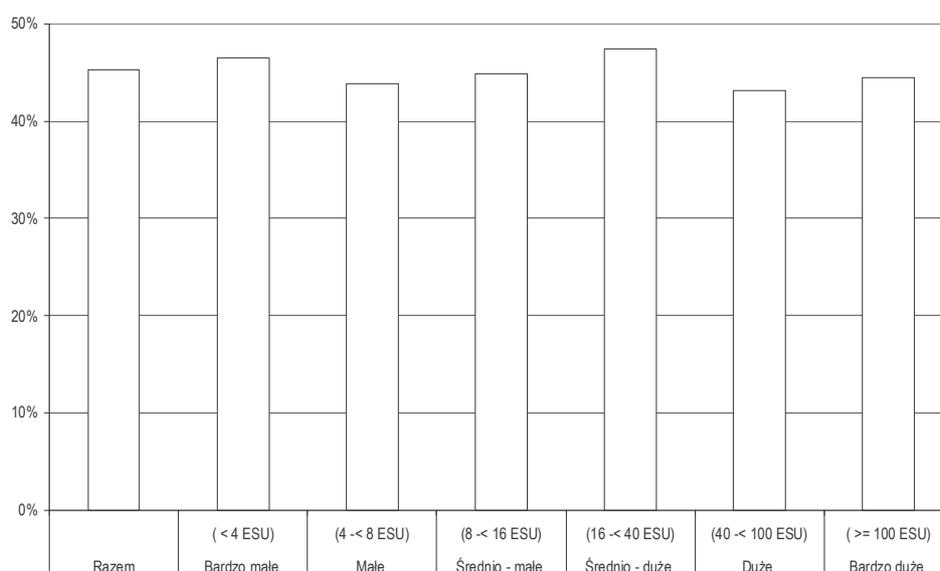
Wykres 41 Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej

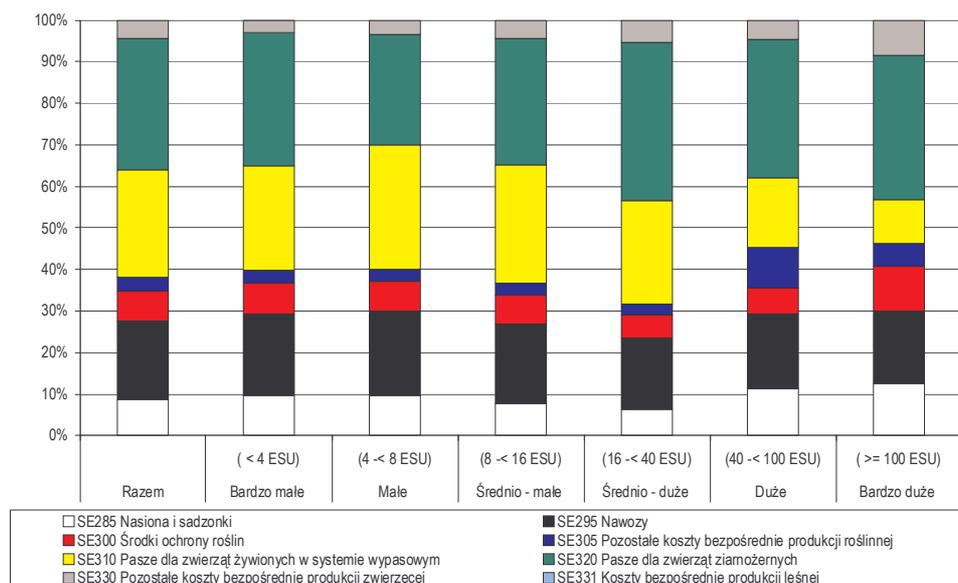

Najwyższy koszt wytworzenia 1 zł produkcji odnotowano w gospodarstwach bardzo małych (do 4 ESU) – ukształtował się powyżej granicy opłacalności produkcji. W pozostałych grupach gospodarstw koszt pochłonął od 81% do 97% wartości produkcji (patrz: Wykres 41).

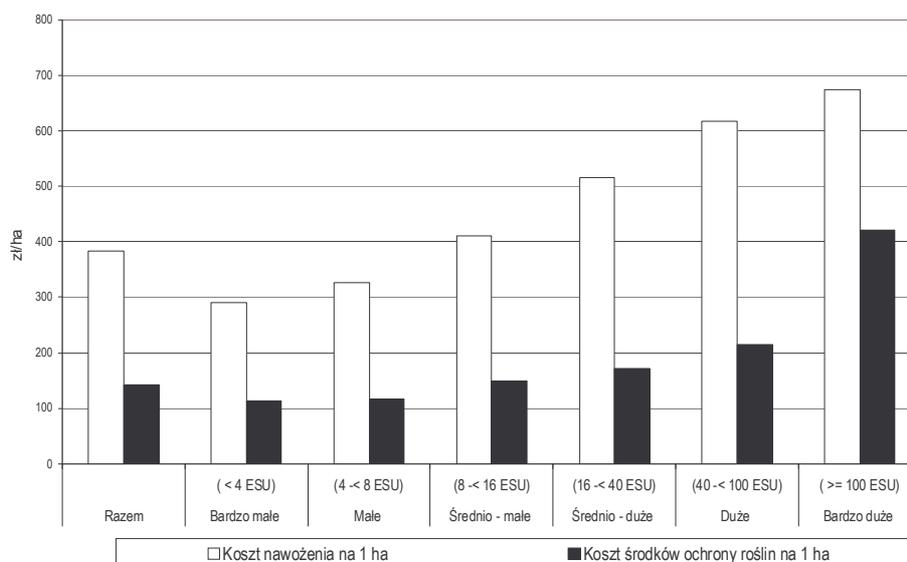
Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem nie wykazywała znaczącego zróżnicowania wraz ze zwiększającą się siłą ekonomiczną gospodarstw. Średnio w analizowanej zbiorowości koszty bezpośrednie stanowiły 45% produkcji ogółem (patrz: Wykres 42).

Wykres 42 Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej

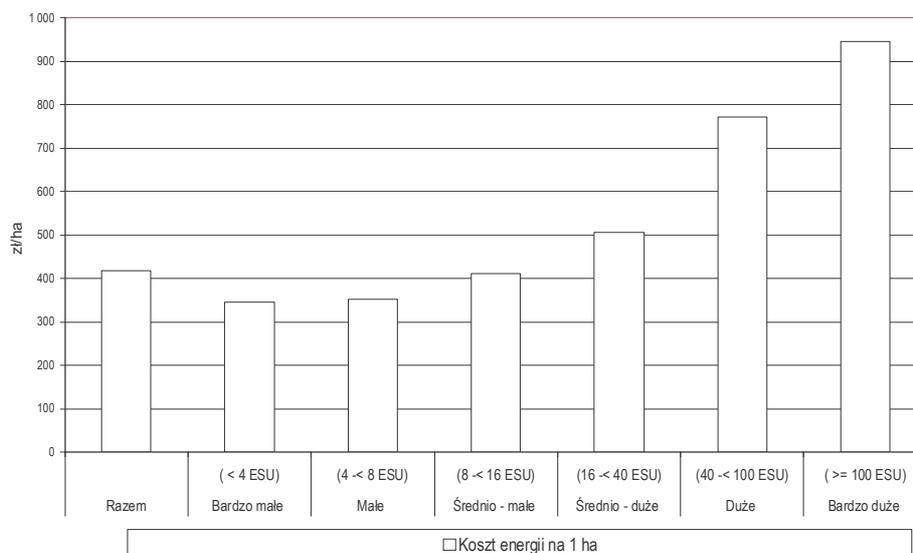

Wykres 43   **Struktura kosztów bezpośrednich według klas wielkości ekonomicznej**

W strukturze kosztów bezpośrednich, w zdecydowanej większości klas wielkości ekonomicznej, najważniejszą pozycję stanowiły koszty pasz dla zwierząt ziarnożernych. Najwyższy (ok. 40%) udział tych kosztów odnotowano w przypadku gospodarstw średnio-dużych (od 16 do 40 ESU). Na kolejnym miejscu znalazły się koszty pasz dla zwierząt żywionych w systemie wypasowym ze średnim udziałem wynoszącym ok. 26% (nieco większym – ponad 28% - w gospodarstwach małych i średnio-małych). Niemały odsetek kosztów bezpośrednich stanowiły również koszty nawozów (patrz: Wykres 43).

Wykres 44   **Koszty nawożenia i środków ochrony roślin na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

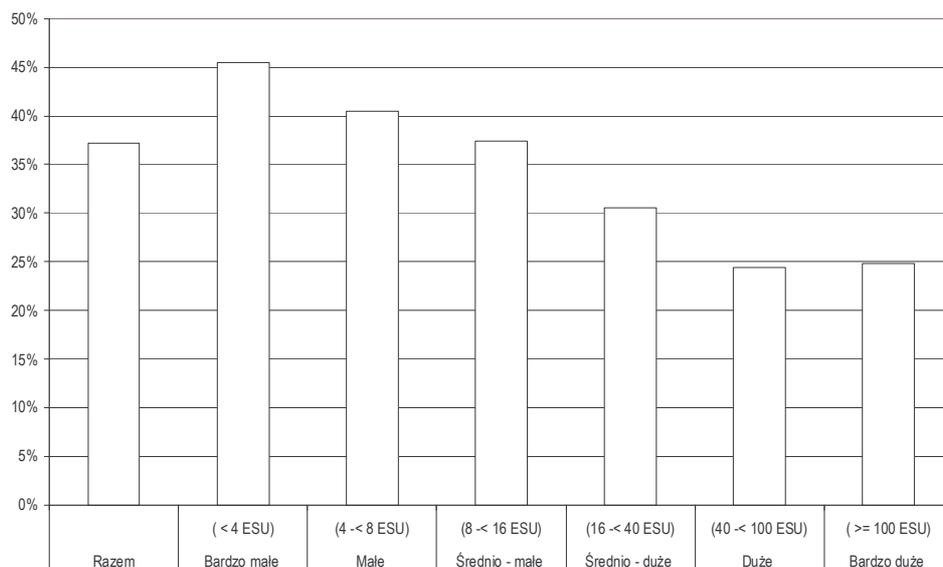
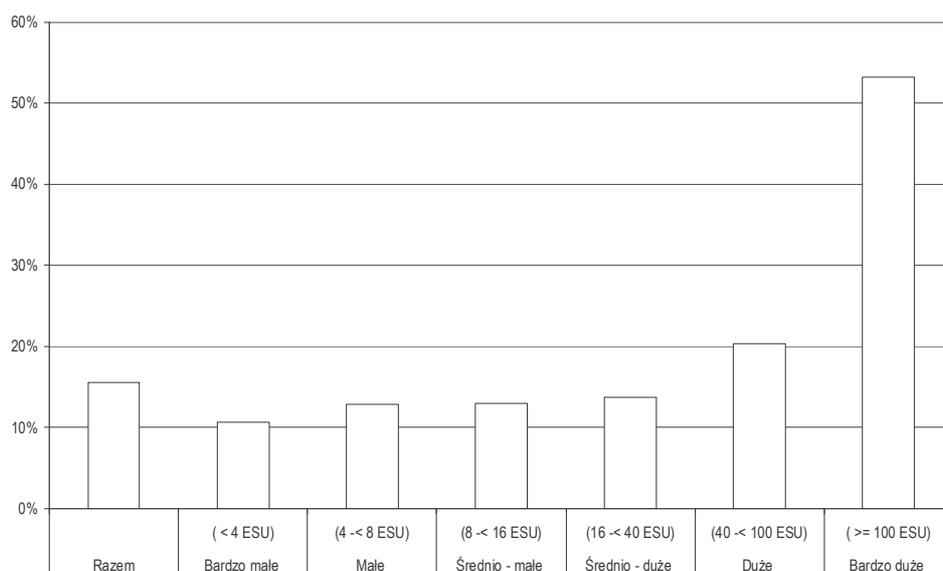
Wykres 45 Koszty energii elektrycznej i paliw na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej

W rozpatrywanych gospodarstwach koszty nawożenia mineralnego i środków ochrony roślin w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych rosły wraz ze zwiększaniem się potencjału ekonomicznego gospodarstwa (patrz: Wykres 44). Koszty nawożenia 1 ha kształtowały się w granicach od 291 zł w gospodarstwach bardzo małych do 673 zł w gospodarstwach bardzo dużych, a zatem różniły się ponad dwukrotnie. Koszty środków ochrony roślin były z kolei aż prawie czterokrotnie wyższe w gospodarstwach bardzo dużych w stosunku do najmniejszych (zawierały się w przedziale od 112 zł do 420 zł).

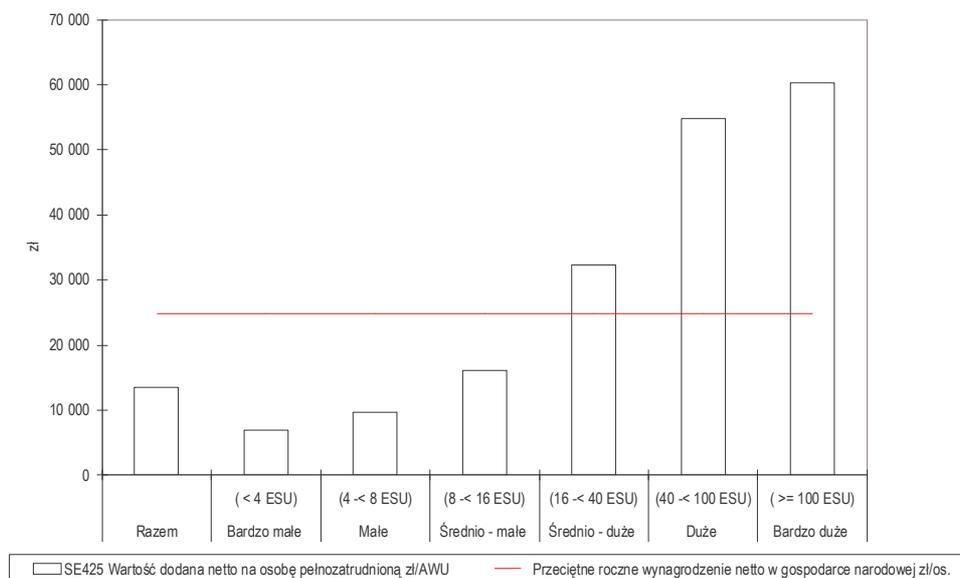
Analogiczny trend zauważalny był analizując koszty energii elektrycznej i paliwa przeliczone na 1 ha użytków rolnych (patrz: Wykres 45). W tym przypadku koszty te oscylowały pomiędzy 346 zł (gospodarstwa bardzo małe) a 944 zł (gospodarstwa bardzo duże), co stanowiło prawie trzykrotną różnicę między dwiema skrajnymi klasami wielkości ekonomicznej.

Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto wykazywał tendencję malejącą wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa (od 45% do 24%) i przyhamował w klasie gospodarstw powyżej 100 ESU, w przypadku której wyniósł prawie 25% (patrz: Wykres 46).

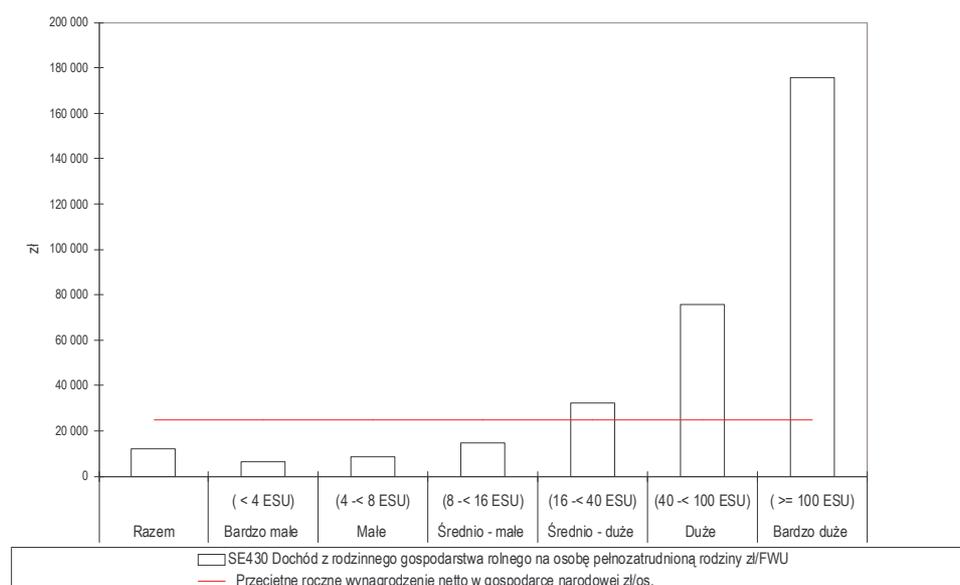
Wykres 46   **Udział amortyzacji w wartości dodanej brutto według klas wielkości ekonomicznej****Wykres 47**   **Udział kosztów czynników zewnętrznych do wartości dodanej netto według klas wielkości ekonomicznej**

W analizie udziału kosztów czynników zewnętrznych w wartości dodanej netto szczególną uwagę zwracają gospodarstwa bardzo duże (powyżej 100 ESU). Relacja ta była w ich przypadku cztero- a nawet pięciokrotnie większa niż w gospodarstwach z klas do 40 ESU (patrz: Wykres 47). Potwierdza to fakt znacznie bardziej intensywnego wykorzystania przez te gospodarstwa czynników zewnętrznych, przede wszystkim pracy najemnej, ale również kredytów (koszty odsetek) oraz dzierżawy ziemi. Gospodarstwa największe są więc najbardziej wrażliwe na wahania poziomu cen czy zmiany w dostępności wymienionych czynników.

Wykres 48 Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej

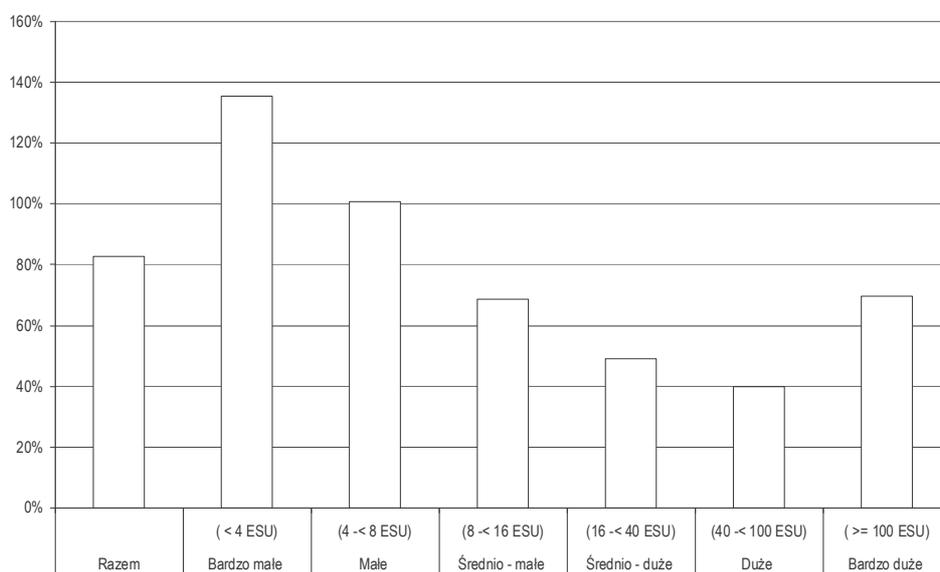
Wykres 49 Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny w porównaniu z przeciętnym rocznym wynagrodzeniem netto w gospodarce narodowej według klas wielkości ekonomicznej

W gospodarstwach regionu Mazowsze i Podlasie wartość dodana netto wypracowana w rolnictwie przez osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą stanowiła zaledwie połowę przeciętnego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej. Wystąpiły jednak pod tym względem zasadnicze różnice w poszczególnych klasach wielkości ekonomicznej. Gospodarstwa większe, powyżej 16 ESU, uzyskały wartość dodaną netto przewyższającą przeciętną płacę netto (w gospodarstwach dużych i bardzo dużych nawet kilkakrotnie), podczas gdy gospodarstwa o wielkości ekonomicznej do 16 ESU osiągnęły zdecydowanie gorsze wyniki. Szczególnie dotyczyło to gospodarstw bardzo małych (poniżej 4 ESU), w których wartość dodana netto na jednego pełnozatrudnionego stanowiła około 28% przeciętnego wynagrodzenia netto (patrz: Wykres 48).

Bardzo podobną sytuację, jak w przypadku wartości dodanej netto w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, można zaobserwować analizując rozkład dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego przypadającego na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą. Skala dysproporcji była tu zdecydowanie większa, szczególnie w grupie gospodarstw bardzo dużych (powyżej 100 ESU), w których dochód na pełnozatrudnionego członka rodziny wypracowany przez gospodarstwo był ponad siedmiokrotnie wyższy niż przeciętne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej (patrz: Wykres 49). Należy przypomnieć, że dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego stanowi wytworzoną opłatę za pracę członków rodziny rolnika oraz za zaangażowany kapitał własny (finansujący ziemię i pozostałe składniki majątkowe gospodarstwa).

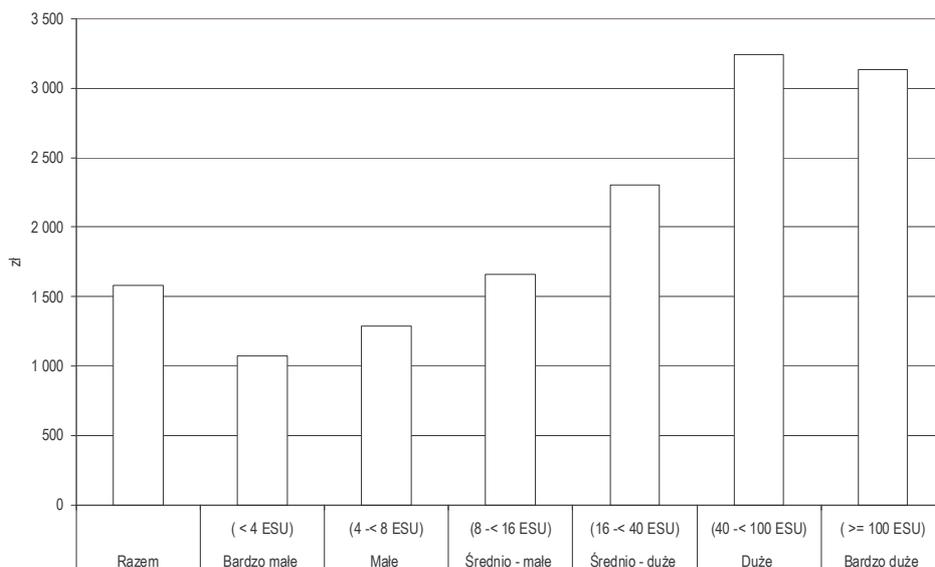
Wykres 50 Relacja dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego według klas wielkości ekonomicznej

Największe uzależnienie od dopłat do działalności operacyjnej odnotowano w gospodarstwach bardzo małych - poniżej 4 ESU (poziom dopłat aż o 36% przewyższył dochód). Relacja dopłat wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej spadała, osiągając poziom 40% w przypadku gospodarstw dużych (od 40 do 100 ESU). W przypadku grupy gospodarstw największych (powyżej 100 ESU) stosunek ten był taki sam jak w gospodarstwach średnio-małych - około 70% (patrz: Wykres 50).

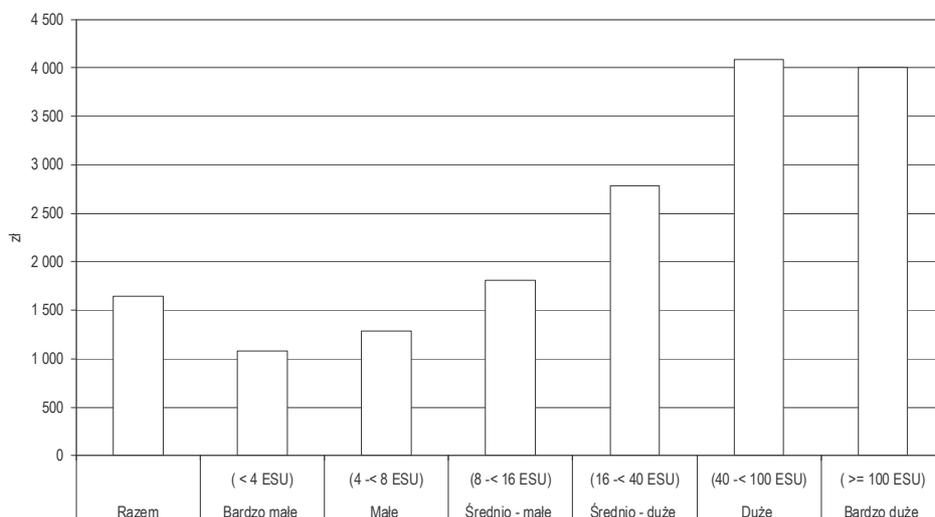
Wartość dodana netto przypadająca na jeden hektar użytków rolnych pozwala określić efektywność wykorzystania ziemi w danej grupie gospodarstw. Wartość ta rosła w miarę wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstw, ale już w gospodarstwach bardzo dużych (powyżej 100 ESU) wyniosła 3,1 tys. zł/ha, a zatem o 3,3% mniej niż w gospodarstwach dużych (patrz: Wykres 51).

Wykres 51 Wartość dodana netto na 1 ha powierzchni użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej

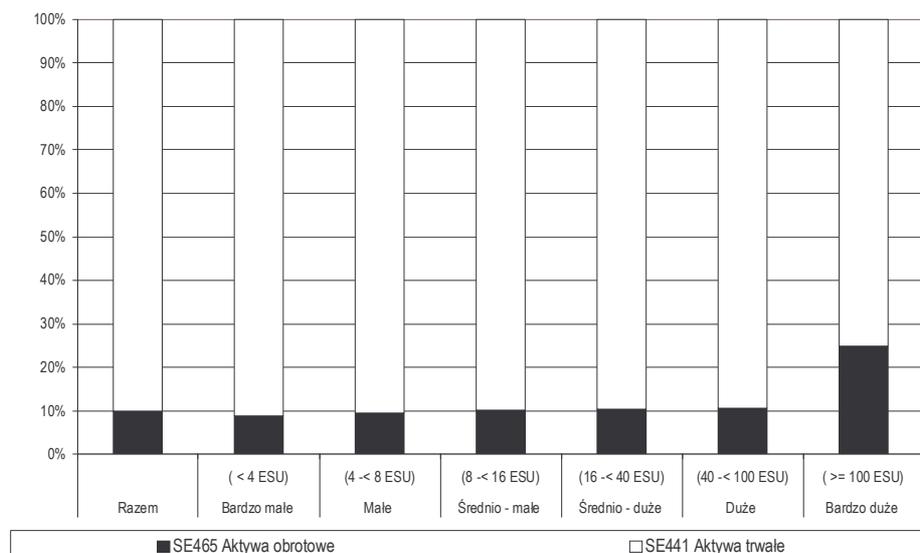

W przypadku dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego przypadającego na 1 hektar własnych użytków rolnych powtórzył się schemat widoczny na wykresie poprzednim. Najlepszy wynik pod tym względem osiągnęły gospodarstwa duże - prawie 4,1 tys. zł/ha (patrz: Wykres 52).

Wykres 52 Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na 1 ha powierzchni własnych użytków rolnych według klas wielkości ekonomicznej

Wykres 53   **Struktura aktywów w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

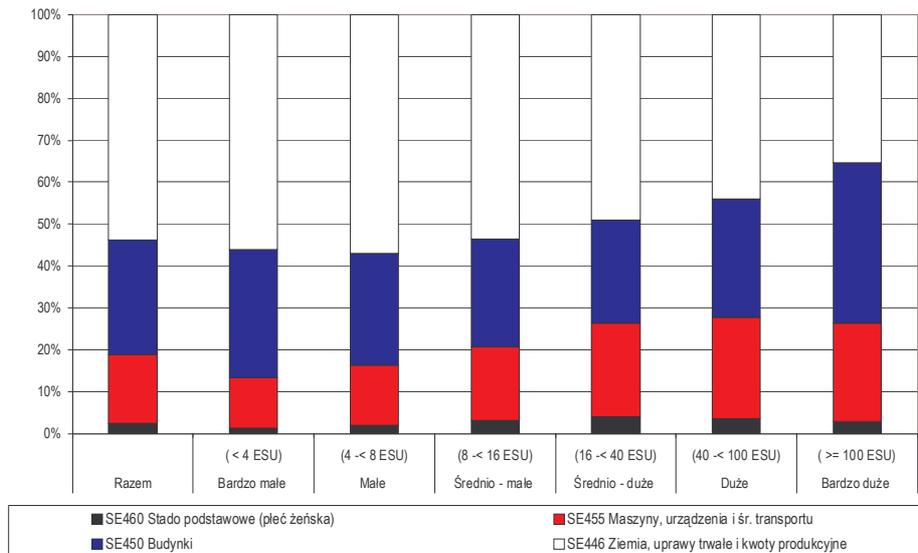

Z analizy struktury aktywów wynika, że we wszystkich klasach wielkości ekonomicznej (oprócz tej powyżej 100 ESU), aktywa obrotowe nieznacznie przekroczyły 10% aktywów ogółem, a zatem gospodarstwa w większości opierały się na aktywach trwałych (patrz: Wykres 53).

We wszystkich grupach gospodarstw podstawą w strukturze aktywów trwałych były budynki, maszyny rolnicze i środki transportowe (patrz: Wykres 54). Łącznie stanowiły one ponad 70% wszystkich aktywów trwałych. Znaczenie ziemi i upraw trwałych malało wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Najmniejszy udział w aktywach trwałych miało stado podstawowe, które w żadnej grupie gospodarstw nie przekroczyło 5%.

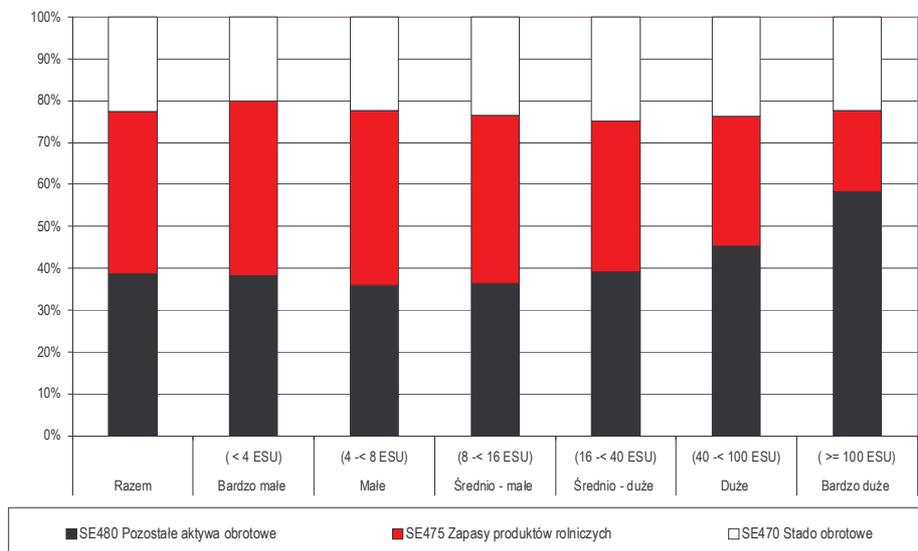
W strukturze aktywów trwałych, w większości klas wielkości ekonomicznej, dominowała ziemia (co było związane ze zmianą zasad wyceny ziemi własnej), a jej udział malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej, począwszy od klasy gospodarstw małych (od 4 do 8 ESU). W gospodarstwach powyżej 16 ESU udział ziemi nie przekroczył 50% środków trwałych (patrz: Wykres 54). Najwyższym udziałem ziemi charakteryzowały się gospodarstwa małe i bardzo małe. Drugim ważnym składnikiem środków trwałych są budynki i budowle, których udział był największy w gospodarstwach bardzo dużych (ok. 40%). Udział maszyn, urządzeń i środków transportu systematycznie wzrastał wraz z wielkością ekonomiczną gospodarstw, a największym udziałem stada podstawowego zwierząt charakteryzowały się gospodarstwa średnio-duże.

Wykres 54   **Struktura aktywów trwałych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

W strukturze aktywów obrotowych w gospodarstwach z grupy małych (do 16 ESU) dominowały zapasy produktów rolniczych, a w gospodarstwach powyżej 16 ESU - pozostałe aktywa obrotowe (patrz: Wykres 55). We wszystkich klasach wielkości ekonomicznej te dwa czynniki stanowiły 75-80% aktywów obrotowych. Stado obrotowe największy udział miało w gospodarstwach średnio-dużych (ok. 25%).

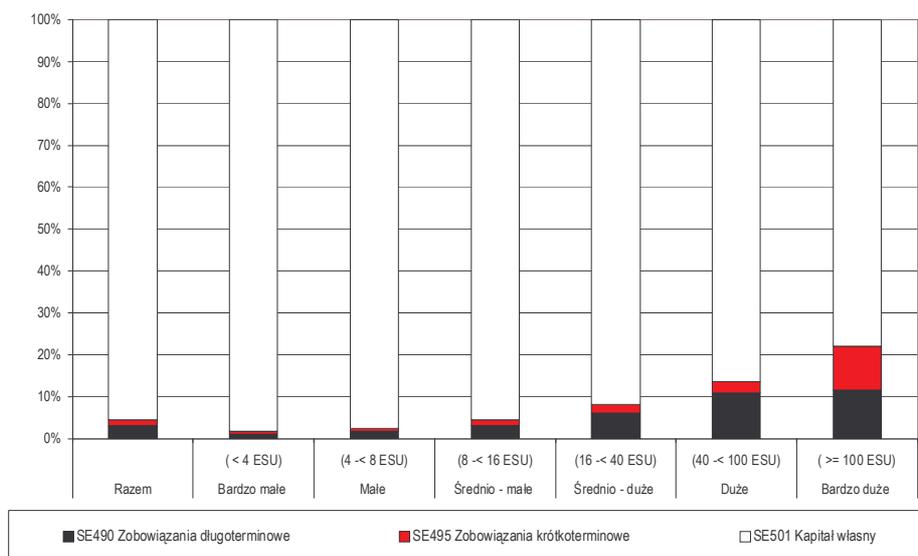
Wykres 55   **Struktura aktywów obrotowych w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

Struktura pasywów wskazuje na przewagę kapitału własnego we wszystkich grupach gospodarstw (patrz: Wykres 56). Zauważyć można, że wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej zwiększa się udział kredytów w pasywach. Jest to zjawiskiem normalnym, gdyż gospodarstwa większe są bardziej skłonne do finansowania z działalności i inwestycji ze źródeł zewnętrznych.

Struktura pasywów wykazała również silny związek z wielkością ekonomiczną gospodarstw. Im silniejsze ekonomicznie gospodarstwa, tym większy był udział kapitałów obcych w finansowaniu majątku. Zadłużenie największych gospodarstw (ponad 100 ESU) wynosiło ok. 22%, przy czym zobowiązania długoterminowe i krótkoterminowe stanowiły po połowie kapitałów obcych. W pozostałych klasach gospodarstw struktura zadłużenia była mniej korzystna, w szczególności w gospodarstwach od 40 do 100 ESU. Ich zadłużenie ogółem wyniosło ok. 14%, a zdecydowaną większą jego część stanowiły zobowiązania długoterminowe.

Wykres 56   **Struktura pasywów w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej**

3.3. Wnioski

1. Gospodarstwa regionu Mazowsze i Podlasie stanowiły największą część (48%) ogólnej liczby gospodarstw pola obserwacji Polskiego FADN. W analizowanym regionie dominowały gospodarstwa o mieszanej produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz nastawione na uprawy polowe. Niemalą część stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w chowie krów mlecznych (Podlasie jest „zagłębiem mlecznym” Polski). Ponad 93% gospodarstw znalazło się w klasie wielkości ekonomicznej do 16 ESU.
2. Najwyższą wartość dodaną netto w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wśród grup gospodarstw ustalonych na podstawie użytych dwóch kryteriów grupowania, uzyskały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodnich (12 179 zł) i gospodarstwa duże o wielkości ekonomicznej od 40 do 100 ESU (3 240 zł). Na drugim biegunie, z wartościami najniższymi, znalazły się gospodarstwa mieszane (1 104 zł) oraz gospodarstwa bardzo małe - od 2 do 4 ESU (1 070 zł).
3. Spośród analizowanych rozkładów grup gospodarstw ustalonych na podstawie dwóch różnych kryteriów, najwyższy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą uzyskały gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych (33 770 zł) i gospodarstwa z przedziału wielkości ekonomicznej 100 i więcej ESU (175 564 zł). Natomiast wartości najniższe osiągnęły gospodarstwa mieszane (8 829 zł) i gospodarstwa od 2 do 4 ESU (6 336 zł). Dochód ten był w stanie przynajmniej częściowo pokryć opłatę pracy własnej rodziny rolnika jedynie w przypadku gospodarstw ogrodnich i nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych, a także - w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej od 16 ESU.
4. Gospodarstwa o dużej sile ekonomicznej angażowały więcej ziemi dodzierżawionej, więcej nakładów pracy najemnej, ponadto wykazywały większą aktywność inwestycyjną, co wiązało się z większą odwagą w zaciąganiu kredytów.
5. Gospodarstwa małe, o mieszanej produkcji (było ich najwięcej), pomimo, że dysponowały największymi zasobami środków do produkcji, okazały się najmniej efektywne. Gdyby nie dopłaty, ich sytuacja dochodowa mogłaby być bardzo zła.
6. W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych i ogrodnich koszty czynników zewnętrznych były nieco wyższe niż w pozostałych typach rolniczych. Główną przyczyną tego była konieczność zaangażowania pracy najemnej.
7. Zużycie wewnętrzne było niewielkie w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych i ogrodnich. W pozostałych typach gospodarstw udział zużycia wewnętrznego był kilkunastokrotnie wyższy.

8. Przekazania do gospodarstwa domowego były na znacznym poziomie jedynie w małych, tradycyjnych gospodarstwach, w których zwykle prowadzona jest mieszana produkcja roślinno-zwierzęca.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Druk i oprawa: Dział Wydawnictw IERiGŻ-PIB